

KADİM OĞUZ ŞEHİRİ:

TAVAS

EDİTÖRLER

PROF. DR. MEHMET MEDER | PROF. DR. SÜLEYMAN İNAN | DR. MEHMET KARABAY

KADİM OÇUZ ŞEHİRİ:

TAVAS

Editörler : Prof. Dr. Mehmet Meder, Prof. Dr. Süleyman İnan, Dr. Mehmet Karabay

Yayın Hakları : Tavas Belediyesi
1.Baskı (Şubat 2014)

ISBN : 978-605-85395-0-1

Kapak tasarım : Macart
Kapak fotoğrafı (Efe figürü) : Zeki Akakça
İç baskı ve düzenleme : Macart
Dizgi ve montaj : Macart - www.macartgrafik.com

Baskı : Ata Mat.ve Tuh.San.Tic.Ltd.Şti. (İZMİR)
Adatepe Mah. 3/19 Sok. No:11 (B.E.G.O.S.) Buca Ege Giyim Organize Sanayi Buca / İZMİR

Sertifika No : 29330

KADİM OĞUZ ŞEHİRİ:

TAVAS

EDİTÖRLER

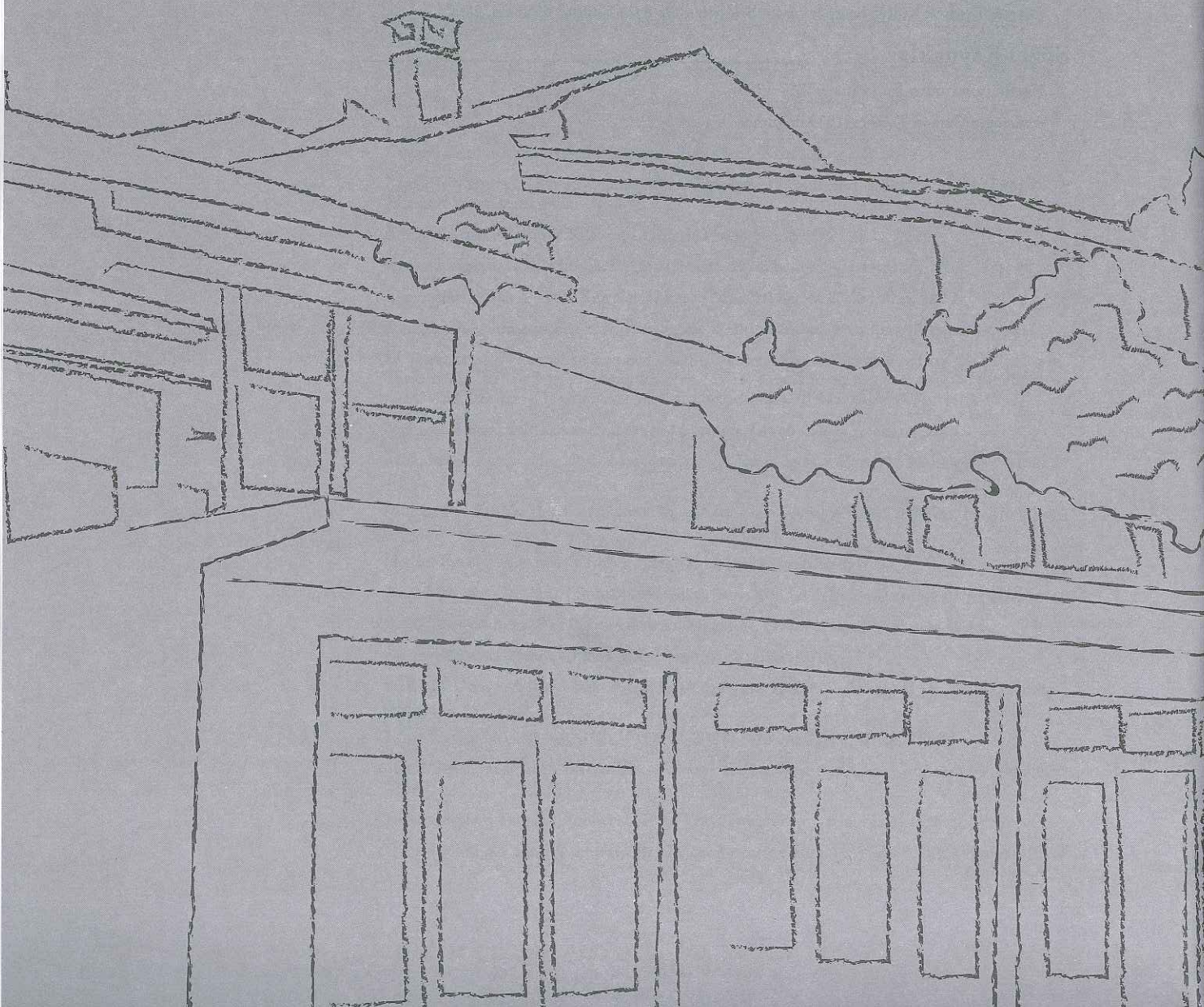
PROF. DR. MEHMET MEDER | PROF. DR. SÜLEYMAN İNAN | DR. MEHMET KARABAY

QAD
QAD

QAD

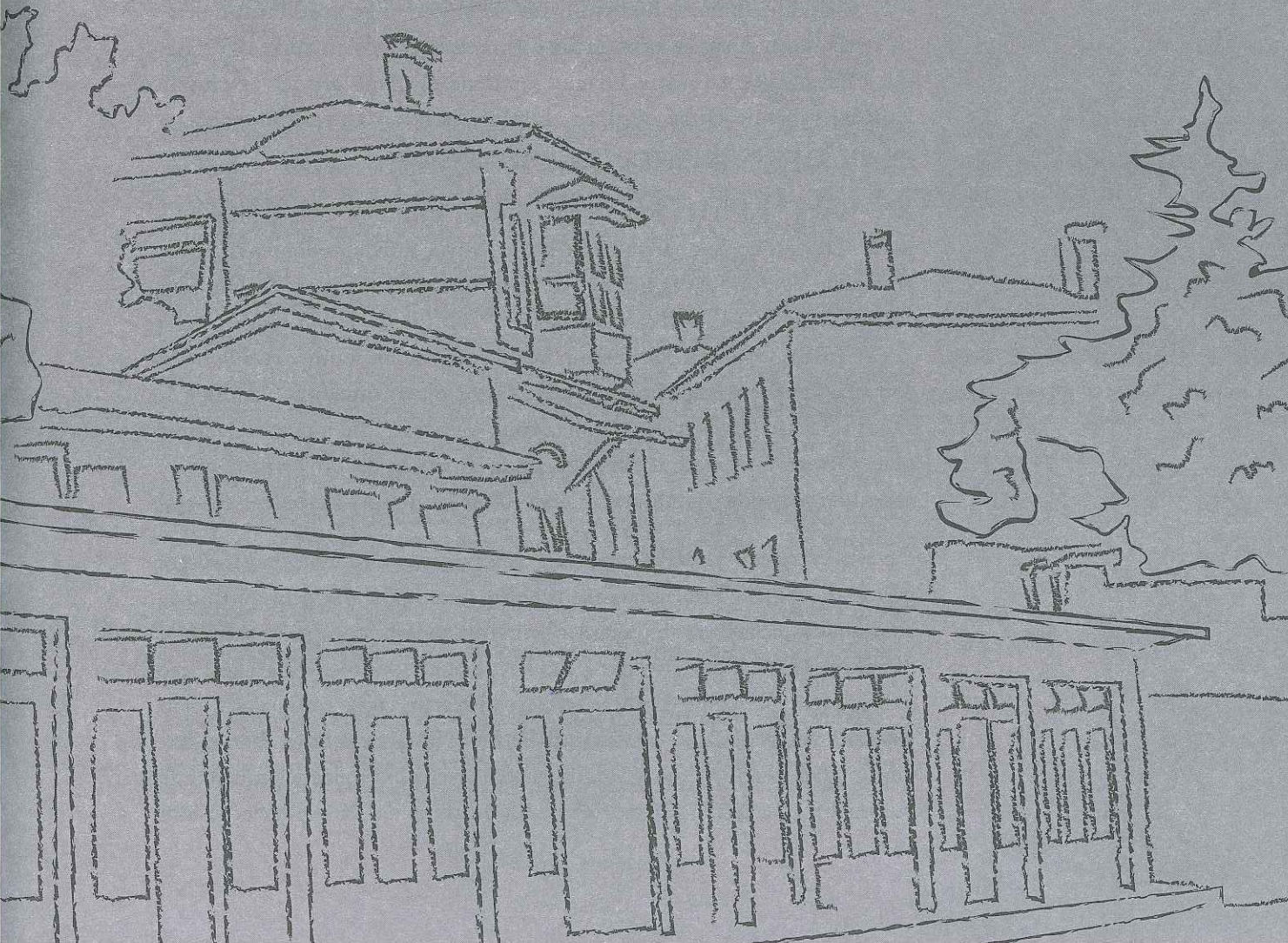
İÇİNDEKİLER

1. Tavas'ın Tarihçesi / <i>Süleyman İnan</i>	1
2. Milli Mücadelede Döneminde Tavas / <i>Ercan Haytoğlu</i>	21
3. Tavas Mezarlığı Üzerine Notlar / <i>Kadir Pektaş</i>	65
4. Tavas Yöresi Biyoçeşitliliği / <i>Kutret Gezer, Ali Çelik, Yakup Kaska</i>	81
5. Tavas'ın Erenleri / <i>Kemal Daşcıoğlu</i>	95
6. Tavas Yöresi Zeybek Oyunları ve Giysileri / <i>Ramazan Teğiz</i>	107
7. Tavas Yöresi Türküleri / <i>Şerif Kutludağ</i>	125
8. Tavas'ta Geleneksel Meslekler / <i>Metin Türkteş</i>	157
9. Tavas'ın Coğrafi Yapısı / <i>Nurettin Bilgen</i>	169
10. Tavas'ta Futbol / <i>Mehmet İnan</i>	185
11. Tavas Mutfağı / <i>Kenan Çölgeçen</i>	195
12. Belge - Fotoğraflar	202

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TAVAS

Tavas, İzmir'in işgalinden önce toplanan İzmir'deki kongreye katılımı ile gelişmelere duyarlı olduğunu daha ilk andan itibaren göstermiştir. İşgalden bir gün sonra -16 Mayıs 1919'da- Tavas'ta yapılan miting işgaller karşısında sessiz kalınmayacağını ilk önemli işaretini vermesi, Anadolu'daki ilk -ilçe (kaza)- tepkilerden biri olmuştur. Tavas'ta Heyet-i Milliye'nin oluşması gönüllü müfrezelerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE TAVAS

Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU

Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Avrupa Devletleri, “Doğu Sorunu” olarak tanımladıkları Osmanlı Devleti’ni parçalama politikalarını 1878’e kadar adım adım sürdürmüşlerdir. 1878’de toplanan Berlin Konferansı’ndan sonra bu politikalarına hız vermişlerdir. 1798’den itibaren Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün korunmasından yana olan İngiltere, 1878’den itibaren bu politikasından vazgeçmiştir. İngiltere’nin Osmanlı Devleti’ni kendi emelleri doğrultusunda tasfiye etme politikasına yönelmesi sonucunda, denge politikaları ile ayakta durmaya çalışan Osmanlı Devleti 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile dış politikada yalnızlık dönemine girmiştir.

İngiltere ve Rusya’nın milliyetçiliği kışkırtan tutumlarıyla Ermeni isyanları, Balkan topraklarındaki olaylar ve ekonomik sorunlar artık aşılabilir hale gelmiştir. Ekonomik açıdan iflas etmiş olan Osmanlı Devleti içine düştüğü çıkmazdan kurtulmaya çalışırken, ülke aydınlarının ortaya attığı farklı düşünce akımlarına (Osmanlıcılık – İslamcılık – Türkçülük - Batıcılık) sarılmıştır. Olağan şartlarda Osmanlı Devleti’ne olumlu katkılar yapabilecek bu düşünce akımları, istikrardan yoksun olan Osmanlı Devleti’nde beklenen sonuçları vermemiştir.

XX. yüzyıl başlarında sorun yumağı daha karmaşık hale gelmiş, Osmanlı Devleti en çok barışa ve istikrara ihtiyaç duyduğu dönemde birbirini takip eden üç savaş gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Trablusgarp Savaşı (1911-1912), Balkan Savaşları (1912-1913) ve I. Dünya Savaşı (1914-1918), Osmanlı Devleti’nin varlığını ortadan kaldırmaya yönelik sonuçları getiren zincirin son üç halkasını oluşturmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı’nda dört yıl boyunca tüm kaynakları ile mücadele vermiş olan Osmanlı Devleti, 1918 sonlarında Anadolu ve bir kısım Rumeli toprakları dışında topraklarının önemli bir bölümünü kaybetmiştir.

Savaşın yarattığı toprak kayıpları, askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlar, Wilson Prensipleri’nin tünelin sonundaki ışık gibi görünmesine neden olmuştur. Savaştan kurtularak barışa kavuşmak pahasına, 30 Ekim 1918’de devletin varlığına kast eden Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Osmanlı Devleti emperyalistlerin savaş sonrası var olan topraklarını parçalama politikaları ile karşı karşıya kalınca, barışa kavuşmadan kendisini üç yıl daha sürecek yeni bir mücadelenin içinde bulmuştur. Bu Milli Mücadele’nin ilk adımını da İtilaf Devletleri’nin

takındıkları tutum nedeniyle uyanan milletin kurduğu milli cemiyetler oluşturmuştur¹.

Wilson Prensipleri'nin sürekli barışı kuracağına yönelik inanç giderek kaybolurken, 18 Ocak 1918'de Paris Barış Konferansı toplanmıştır. Bu konferansın işgal kuvvetleri lehine alacağı kararlara peşinen kendimizi hazırlarken, daha düne kadar uyruğumuz olan Yunanistan'a İzmir'i ilhak amacıyla işgal izni verilmesi şok etkisi yapmıştır.

UYANIŞ, İZMİR'İN İŞGALİ VE TAVAS

İzmir'de kurulan Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, İzmir Valiliği'ne getirilen Nurettin Paşa ile önemli bir şansı yakalamış, İzmir üzerinde oynanan oyunların farkında olan Nurettin Paşa, özellikle Batı Anadolu'nun bu oyunların farkına vararak bilinç oluşturmaya için cemiyeti harekete geçirmiştir. İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir vilayetlerini temsil edecek delegelerin katılımı ile İzmir'de büyük bir kongre toplamıştır. Kongre, livalardan üç, her kazadan gelen iki delegenin katılımıyla 17 Mart 1919'da toplanmıştır².

İzmir Beyler Sokağında bulunan Milli Sinemada toplanan kongreye Tavas'ı temsilen Müftü Cennet Zade Tahir Efendi, Belediye Reisi Gerdek Zade Hacı İsmail, Katırcı Zade Abdullah, Şeyh Ali Zade Kemalettin Efendi'ler katılmıştır³. Kongre çalışmalarına başından sonuna destek veren Nurettin Paşa kongre esnasında kongreye katılanlara özel ilgi göstermiş ve heyetler halinde kongreye katılanları makamında kabul etmiştir. Bu kabullerde ihtiyaç halinde direnme örgütlerinin çekirdeklerini kendi il ve ilçelerinde kurmaları için özel ve önemli tavsiyelerde bulunmuştur⁴. Kongrede özellikle Yunanlılara karşı izlenecek siyaset ile Yunanlıların işgal girişimi olursa kesin olarak silahla karşı konulması yönünde hazırlık yapılması istenmiştir⁵.

Köpekçi Nuri Efe (Solda)
Nakkaşçılar'ın Ahmet Efe (Sağda)

1 Ercan Haytoğlu, "Milli Mücadele'de Denizli'nin Aydın Kuva-yı Milliyesi ile İlişkileri", Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Editör: Günver Güneş-Mehmet Başaran, Milli Mücadele'de Aydın: 8, Aydın Belediye Başkanlığı yayını, Aydın 2007, s.177.

2 Celal Bayar, Ben de Yazdım, Milli Mücadele'ye Gidiş, C.5, İstanbul 1997, s.145. Bu kongreye 37 belediye reisi ile 37 müftü olmak üzere 165 delege katılmıştır. Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele'de Din Adamları I, (Ahmet Hulusi, Mehmet Rifat, Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kamil Efendiler), 2.Baskı, Ankara, 1997, s.75.

3 Nuri Köstüklü, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Ankara 1999, s.72, Kenan Çölgeçen kongreye katılan yukarıdaki isimlere ilaveten kongreye katılmadığı halde muallim Mehmet Ali Bey'in ismini de vermiştir. Kenan Çölgeçen, Halk Bilgisi Işığında; Tavas (Araştırma-İnceleme), Denizli 2002, s.45. Ayrıca Şeyh Ali Zade Kemalettin Efendi 1930'lu yıllarda Tavas'ın da Belediye Başkanı olan Mehmet Kemal SAHAL' dır.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi kongre dönüşünde Tavas, Acıpayam, Buldan, Çal ve Sarayköy'de özellikle müftüler ile görüşmeler yaparak teşkilatlanma için yoğun çaba harcamıştır⁶. Dalamanlı Zade (Mehmet) Şükrü Bey⁷ Tavas'a giderek muallim (öğretmen) Mehmet Ali (Sezer)⁸ Bey ve Kaymakam Ali Rıza Bey ile görüşmüştür. Kongreye katılan isimler ile Mehmet Ali Bey ve Kaymakam Ali Rıza Bey teşkilatlanma için yoğun çaba göstermişlerdir⁹.

Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in işgal edileceği yönünde kararlar alındığına dair bilgiler İzmir'e ulaşmaya başladıktan sonra var olan endişeler giderek artmıştır. İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti tarafından 14 Mayıs 1919'da Mutasarrıf Faik (Öztrak) Bey'e İzmir'in işgal edilmesi halinde bu işgale karşı çıkılmasını isteyen telgraf gelmiştir. Mutasarrıf Faik Bey Denizli'nin ileri gelenleriyle makamında toplantı yapmış ve toplantı sonunda 15 Mayıs günü Denizli'de bir miting yapılması kararı alınmıştır¹⁰. Ancak alınan bu miting karar daha hayata geçmeden, 15 Mayıs sabahı erken saatte İzmir'de işgalin gerçekleşeceğine dair ikinci bir telgraf alınmıştır. Mutasarrıf Faik Bey 15 Mayıs sabahı erken saatte Belediye'de kentin ileri gelenlerini yeniden toplayarak¹¹, Denizli'de hemen bir miting yapılması, çevre il ve ilçeler ile bağlantıya geçilerek direniş cephesi oluşturulması yönünde kararlar alınmasını sağlamıştır. Denizli bütün ülkeye öncülük yapacak şekilde ilk kıvılcımı, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin önderliğinde İzmir'in işgalinden sadece dört saat sonra yapılan ilk protesto mitingi ile ateşlemiştir¹². Bu kıvılcım Denizli'den sonra tüm ülkede Milli Mücadele ateşinin yanmasına yol açmıştır.

5 Veysi Akın, *Milli Mücadele'de Sarayköy, Denizli 2001*, s.10.

6 Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele'de Din Adamları I*, s.76-77.

7 9 Temmuz 1920'de Sökeli Ali Efe ve kızanlarının öldürülmesi nedeniyle Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'ye gelmesinden sonra kurşunlanarak öldürülmüştür. Süleyman İnan, *Atatürk Döneminin Entelektüel Bir Politikacısı Necip Ali Küçük*, Ankara 2007, s.18.

8 Şükrü Tekin Kaptan, *Türk Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler*, Cilt 2, Denizli-2000, s.97.

9 Nuri Köstüklü, bu çabaların kısa süre sonra Tavas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasıyla sonuçlandığı bilgisini vermiştir. Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta*, s.72. Ancak, böyle bir cemiyet kurulup kurulmadığı belli değildir. Bu faaliyetlerin Heyet-i Milliyeler vasıtasıyla yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

10 Mustafa Albayrak, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919 - 2 Ağustos 1920)*, Ankara 1998, s.94.

11 Ahmet Akif Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli, İzmir 1949*, s.8.

Tavas Mitingi

Denizli’de yapılan mitingın ardından 16 Mayıs’ta Tavas, 17 Mayıs’ta Acıpayam ve Çal’da mitingler yapılmıştır¹³. Tavas mitingi işgalin hemen ertesi günü Anadolu’da yapılan ilk ilçe düzeyinde mitinglerden biridir. Tavas mitingi Müftü Cennet Zade Tahir Efendi önderliğinde gerçekleştirilmiş¹⁴ ve heyecanlı konuşmalar yapılmıştır¹⁵. 15-16 Mayıs tarihlerinde yalnız protesto mitingleri yapılmamış Denizli halkı yetkililerden ısrarla silah talep etmişlerdir¹⁶. Denizli’den sonra ikinci mitingın Tavas’ta gerçekleşmesinde Müftü Cennet Zade Tahir Efendi’nin önemli rolü olmuştur¹⁷.

Tavas Kaymakamı Ali Rıza Bey 16 Mayıs Cuma günü işgal haberini aldıktan sonra ilk iş dellal ile halkın Belediye önünde toplanmasını sağlamak olmuştur. Belediye önünde toplanan halka Kaymakam Bey, İzmir’in işgaline dair telgrafı okumuştur. Kaymakam’ın bundan sonrası için nasıl hareket edilmesine dair konuşmalarından sonra sözü Yarengüme¹⁸ Hakimiyet-i Milliye okulu muallimi Mehmet Ali Bey almıştır. Mehmet Ali Bey askerliği döneminde Makedonya’da geçen bir yıllık sürede esaret altında yaşayan Türklerin yaşadığı zulümleri ‘acıklı ve canlı sözlerle’ aktararak Yunanlılara karşı direnişe geçilmesi gerektiğinin altını çizmiştir¹⁹. Tavas’ta 16 Mayıs’ta miting yapılması, Tavas’ın İzmir’de yaşananlara ne kadar duyarlı ve ilgili olduğunu göstermesi açısından önemli olmuştur.

Tavas ,16 Mayıs 1919’da, yani Yunan işgalinin hemen ertesi gününde Bigadiç, ve Seydişehir ile birlikte Anadolu’da ilk milli tepkiyi veren üç ilçeden biridir.

12 Denizli’de toplantı ve mitingler gün içinde devam etmiştir. Köstüklü, Milli Mücadele’de Denizli, Isparta, s.51-54, Tahir Kodal, Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996, s.13.

13 Akın, Milli Mücadelede, s.19.

14 Sarayköy mitingi Müftü Ahmet Şükrü Efendi, Acıpayam mitingi Müftü Hasan Efendi, Çal mitingini Müftü Ahmet İzzet Efendi ve Buldan mitingi Müftü Mehmet Efendi önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Tarhan Toker, Kuvayı Milliye ve Milli Mücadele’de Denizli, Denizli (Basım tarihi verilmemiş), s.31.

15 Haluk Selvi, İşgal ve Protesto, İzmir’in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919), İstanbul 2007, s.13.

16 Denizli Kalem Reisi Miralay (Albay) Tevfik Bey tarafından 57. Fırka Komutanlığına gönderilen yazı. ATESE A:6-3420, D:5, F:44. (433-44)

17 Veysi Akın, Sarayköy Heyet-i Milliyesi” ve Milli Mücadele’de Sarayköy, Ankara 2009, s.22.

18 Bahsi geçen tarihte “Tavas” adı kazanın bütününi, “Yarengüme” adı kaza merkezi olan bugünkü Tavas’ı tanımlıyordu.

19 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.10, Toker, Kuvayı Milliye, s.30-31, Köstüklü, Milli Mücadele’de Denizli,Isparta, s.53.

TAVAS HEYET-İ MİLLİYESİ VE TAVAS GÖNÜLLÜ MÜFREZELERİ

Yunan kuvvetlerinin 22 Mayıs 1919'da Selçuk'a girmeleri, Denizli'de bulunan 57. Tümen'e bağlı 57. Topçu Alay Komutanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey ile Müftü Ahmet Hulusi Efendi'yi Aydın ve Nazilli ile işbirliği içerisinde halktan ve silahlı çetelerden kuvvetler oluşturmaya ve iane toplanmaya sevk etmiştir²⁰.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi önderliğinde başlayan bu çalışmalara ilk andan itibaren Tavas, Sarayköy ve Çal destek vermiştir²¹. Yunan kuvvetlerine karşı alınan tedbirlerin yetersiz olması ve hazırlıksız yakalanılması nedeniyle 27 Mayıs'ta Aydın işgal edilmiştir²². Aydın'ın işgali Yunan ilerleyişinin Nazilli'ye doğru devam etmesine yol açmıştır²³.

Tavas Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi

Yunanlılara yönelik var olan endişelerin giderek artması ile Denizli'de Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi kurulmuştur²⁴. Denizli Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi'nin bu hareketi ilçe ve bucaklara yayma çabalarına hız verilmiş, Tavas'a gönderilen Dalamanlı Zade Şükrü Bey yaklaşık bir hafta bu amaçla çalışmalar yapmıştır. Tavas Kaymakamı Ali Rıza Bey, Hakimiyet-i Milliye okulu muallimi Mehmet Ali Bey ve Tavaslı jandarma Mustafa Çavuş'un samimi gayretleri ile²⁵ 12 Temmuz 1919'da Tavas Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi kurulmuştur²⁶.

20 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.10-11. 57. Tümen komutanı Albay Şefik Bey'in Yunan kuvvetlerinin ilerlemesi karşısında Aydın işgal edilecek olursa kuvvetlerini Çine'ye çekeceğini Harbiye Nezaretine bildirince, Harbiye Nezareti Tümenin Denizli istikametine çekilmesini emretmiştir. Şefik Bey'in ısrarlı tutumu karşısında 57. Tümen'i Çine'ye çekmesi Harbiye Nezaretince uygun bulunmuş ve Denizli'nin işgale uğraması halinde de 57. Topçu Alayı'nın Tavas'a çekilmesi emri verilmiştir. Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s.46.

21 Ethem Peker, Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki Kuva-yı Milliye Faaliyetleri, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Denizli 1998, s.34.

22 Sabahattin Selek, Milli Mücadele I, Ulusal Kurtuluş Savaşı, 3.Baskı, İstanbul 2002, s.209, Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, 2.Baskı, Ankara 1988, s.48, Toker, Kuvayı Milliye, s.57.

23 Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, İzmir 2005, s.128.

24 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.12, Toker, Kuvayı Milliye, s.33, Denizli ve ilçelerinde bu tarihlerde işgal karşısında acil tedbir almak için Redd-i İlhak Heyeti Milliyeleri kurulmuştur. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, bölgede Sivas Kongresinden sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin birer şubesi olarak kurulmuş olmalıdır. Akın, Milli Mücadele, s.14.

25 Bu davete ilgisiz kalanlar da olmuştur. Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.13.

26 Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s.72. Tavas'tan ayrı olarak Çal'da, Çivril'de, Sarayköy'de, Buldan'da ve Kadıköy (Babadağ)'da Redd-i İlhak hareketleri oluşmuştur. Veysi Akın, "Nazilli Cephesi'nde Sarayköy Müfrezesi", Milli Mücadelede Nazilli Cephesi ve Önderleri, (Panel:16 Aralık 2005), Aydın Tarih Grubu Yayını:3, Editör: Mehmet Başaran, Aydın 2006, s.86.

Tavas Heyet-i Milliyesi içerisinde Müftü Cennet Zade Tahir Efendi²⁷, Kaymakam Ali Rıza Bey, muallim Mehmet Ali Bey²⁸, Belediye Reisi Hacı İsmail Efendi, Katırcıoğlu Abdullah Efendi, Mehmet Kemalettin Efendi (Şeyh Ali Zade Kemalettin), Nakip Mehmet Ziya Bey, Köpekçi Nuri Efe²⁹, Ahmet Çavuş Efe³⁰, Hoca İmam Yusuf Efendi³¹, Mustafa Çavuş Efe, Gandak Süleyman Efe, Kocaman oğlu Emin Efendi, Koca-

27 Tavas'ın Kızılcaölük nahiyesinden olan Cennet Zade Tahir Efendi babası Ali Efendi'den dersler almış, daha sonra İstanbul'da tahsiline devam etmiştir. Tavas'a döndükten sonra Hanönü'nde bulunan Medresede yüz kadar talebeye dersler vermiştir. On seneden fazla Tavas müftülüğü görevini sürdüren Cennet Zade Tahir Efendi, ilk mitingin gerçekleşmesi ve sonrasında Kuva-yı Milliye için gönüllü ile aynı ve nakdi yardımların toplanmasında önemli hizmetler yapmıştır. Müftü Efendi 1938 yılında vefat etmiştir. Peker, Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki, s.52-53, Şükrü Tekin Kaptan vefat tarihini 1922 olarak vermiştir. Bkz. Kaptan, Türk Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler, s.83.

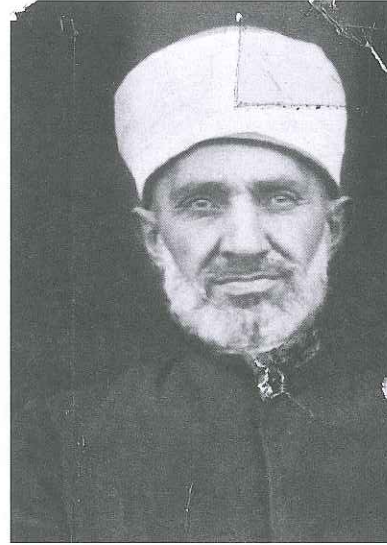
28 Mehmet Ali Sezer, 1892'de Tavas'ta doğmuştur. Hakimiyet-i Milliye okulunda muallim iken Kuva-yı Milliye hareketine katılmıştır. Milli Mücadele döneminde birçok hizmetleri bulunan Mehmet Ali Bey, Milli Mücadele sonrası Denizli'de Hürriyet, Gazi ve İnönü ilkokullarında muallim ve müdür olarak görev yapmıştır. Emekli olduktan sonra Denizli'ye yerleşmiş ve 7 Ocak 1963'te vefat etmiştir. Kaptan, Türk Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler, s.148. Mehmet Ali Sezer, 1935 milletvekili seçimlerinde bağımsız milletvekili aday olarak CHP'den aday olmuştur. Adı listenin üçüncü sırasında "İsmet Paşa Mektebi Başmuallimi Mehmet Ali Sezer" şeklinde yer almıştır. Hakkı Uyar, "Tek Parti Dönemi'nde Denizli'de Siyasal Hayat", Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006, Cilt 1, Denizli 2007, s.566.

29 Nuri Efe, 1877'de Tavas'ta Parsalı Hoca (Bekir)'nin oğlu olarak doğmuştur. Düzenli bir eğitim almıştır. Fevzi Bey'in daveti ile Kuva-yı Milliye'ye katılmıştır. Milli Mücadele'de önemli hizmetler yapmış olan Nuri Efe Tavas'ta etkili bir şahsiyet olmuş, Demirci Mehmet Efe tarafından bir ara Tavas İnzibat Komutanı yapılmıştır. Milli Mücadele'den sonra kumara düşkünlüğü sebebiyle hem geçim sıkıntısı çekmiş hem de Tavas halkının sevgi ve saygısını önemli ölçüde kaybetmiştir. 20 Nisan 1951'de vefat etmiştir. Kaptan, Türk Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler, s.76-78. Nuri Efe'nin soyadı "Efe" dir. (Nuri Efe'ye ait Nüfus Kayıt Örneği) Tavas Kaymakamlığı (İlçe Nüfus Müdürlüğü)'nün 09.05.2012 tarih ve B.05.0.NÜV.4.20.74.00.1670.2022 sayılı yazısı.

30 "Nakkaşının Ahmet" adı ile bilinen Ahmet Gökdağ, 1892'de Tavas-Uzunpınar (Pınarlar) kasabasında doğmuştur. I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde savaşmıştır. Savaşta başarılarından dolayı taltif edilmiş ve "makineli ser çavuşu" olmuştur. Çanakkale Cephesi'nden sonra Doğu cephesine gönderilmiştir. Savaşın sona, tenekecilik yapar iken kendisini Ahmet Çavuş olarak bulmuştur. Köpekçi Nuri Efe'nin Milli Mücadele'ye katılma kararı alması ve askeri bilgi ve terbiyesi ile bilinen Ahmet Çavuş'u yanına almasıyla Milli Mücadele'ye katılmıştır. Milli Mücadele sonrası Tavas, Denizli ve Çal'da Jandarma süvariliği yaptıktan sonra Denizli'de "Yanık Han"ı işletmiştir. 1959'da vefat etmiştir. Kaptan, Türk Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler, s.94-96.

31 Yusuf Ulu, Tavas'ta doğmuş olup doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. "Boncuklu Hoca" olarak tanınan Hoca İmam Yusuf Efendi Milli Mücadele döneminde önemli hizmetlerde bulunmuş, uzun yıllar Gerizönü-Pazaryeri camilerinde imamlık yapmıştır. Kaptan, Türk Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler, s.169.

32 Birçok gönüllü de Heyet-i Milliye içinde yer almıştır. Toker, Kuva-yı Milliye, s.42. Sarıkoyuncu, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde görev alanlardan tespit edebildikleri için Tarhan Toker'i kaynak göstererek, yalnız Müftü Cennet Zade Tahir Efendi, Belediye Reisi Gerdek Zade Hacı İsmail, Katırcı Zade Abdullah, Şeyh Ali Zade Kemalettin Efendi ve muallim Mehmet Ali Bey'in isimlerini vermiştir. Sarıkoyuncu, Milli Mücadele'de Din Adamları I, s.53, Oysa Toker, kurucu ve yöneticiler başlığı altında 14 isim vermiştir.

Milli Mücadele'de önemli hizmetleri olan Yusuf Ulu Hoca
(Kaynak; torunu Y.Ziya Ulu)

man oğlu Tahir Efendi³², Şeyh Ali Zade Osman Ağa, Nalbant Abdullah Ağa ve Hırkalı Halil Ağa yer almışlardır³³. Tavas Heyet-i Milliyesi'nin reisliğini Kerimin Osman Ağa yapmıştır³⁴.

Tavas Gönüllü Müfrezeleri

Heyet-i Milliye'nin ilk faaliyeti gönüllü yazılması olmuştur. Bunun için Muallim Mehmet Ali Bey ve Mustafa Çavuş'un camiden aldıkları sancağı Zaire Pazarı meydanına dikerek, çaldırdıkları davul ile eli silah tutan gençleri vatan için sancak altında toplanmaya çağırmışlardır. Bunun yanında ayrıca dellal çıkarılarak halkın ileri gelenlerinin Belediye önündeki meydanda toplanması için davet yapılmıştır³⁵. Bu faaliyetlerin etkisiyle bir taraftan Yarengümeden, Kızılcabölükten, Vakıf ve Karahisar'dan gönüllüler yazılmaya başlanmış, diğer taraftan yazılan gönüllüler ve aileleri için harçlık ve para toplanması için gerekli önlemlerin alınmasına çalışılmıştır³⁶.

Yunanlıları durduracak karşılarında askeri bir gücün varlığının bulunmaması Büyük Menderes vadisi içinde işgallerin hızla genişlemesine yol açmıştır. Bu işgaller sürecinde Nazilli'nin işgali de engellenememiştir. İşgallerin engellenememesi Denizli ve ilçelerinde var olan endişeyi oldukça artırmıştır³⁷. Gönüllülerden silahlı güçler oluşturularak Sarayköy'de toplanmaları yönünde acil tedbirler alınmıştır. Cephenin oluşturulmasının ilk aşamasında yaklaşık 50 kişi, ardından Tavaslıoğlu Ömer Bey'in Ahmetler ve Tosunlar köylerinden topladığı 30 kişilik atlı "Menderes Güneşi" mücahit grubu Sarayköy'e gelmiştir. Bu kuvvetlere Duacılı köyünden Molla Bekir ve Musa Efendi çeteleri de katılmıştır³⁸.

33 Emin Aslan Tokat, Milli Mücadele'de Sarayköy Hatıralarım, Yayınlayan: Esat Özberk, İstanbul 1995, s.31. Nuri Köstüklü, Tavas Heyet-i Milliyesi'nde muhtemelen Süleyman Salim Bey ve Osman Efendi (Bey ?)'nin reis olarak görev yaptığı bilgisini vermiştir. Köstüklü, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta, s.72.

34/1 Tokat, Milli Mücadele'de Sarayköy, s.31. Nuri Köstüklü, Tavas Heyet-i Milliyesi'nde muhtemelen Süleyman Salim Bey ve Osman Efendi (Bey ?)'nin reis olarak görev yaptığı bilgisini vermiştir. Köstüklü, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta, s.72.

34/2 Kerim'in Osman daha sonra Özarslan soyadını almıştır. 2009 - 2014 Tavas Belediye Meclisi Üyesi Mehmet İhsan Önöz'ün Annesi Mürüvvet Önöz'ün Dedesidir ve Milli Mücadele döneminde Tavasta adeta slogan haline gelen "Gelecekleri varsa görecekları de vardır." sözünü ilk söyleyendir. (Mehmet İhsan Önöz'ün annesinden nakille...)

35 Bu davete ilgisiz kalanlar da olmuştur. Tütenk, Milli Mücadele'de Denizli, s.13.

36 Tütenk, Milli Mücadele'de Denizli, s.13, Tokar, Kuva-yı Milliye, s.42.

37 Haytoğlu, "Milli Mücadele'de Denizli'nin Aydın Kuva-yı", s.182.

38 Akın, Sarayköy Heyet-i Milliyesi ve Milli Mücadele'de, s.42, Akın, Milli Mücadele'de, s.30-31.

Sarayköy'de gönüllülerin toplanmasında başarı sağlanmış ise de cephe- de toplananların ihtiyaç duyduğu cephane ve yiyecek kıtlığı önemli bir sorun olmuştur³⁹. Sarayköy'de toplanan Sarayköy müfrezesi ile Sarayköy köprüsünün tutulması sağlanmıştır⁴⁰. Köprü civarında yalnız Sarayköy müfrezesi değil Denizli ve ilçelerinden gelen diğer gönüllü müfrezeleri de savunma için alınan tedbirlere dahil edilmişlerdir.

Nazilli ve Aydın'ın Yunan işgalinden kurtarılmasında Sarayköy'den gelen kuvvetler büyük yararlılıklar göstermişler⁴¹, ancak gelen gönüllüler, Nazilli ve Aydın'ın Yunan kuvvetlerinin işgallerinden kurtarılmasının ardından sevinç ile memleketlerine geri dönmüşlerdir⁴². Sarayköy müfrezesi ve diğer milli kuvvetlerin geri dönmesi Yunan kuvvetlerinin Aydın'ı yeniden işgal etmek için harekete geçmelerine zemin hazırlamıştır⁴³.

Aydın'ın 30 Haziran'da Yunan işgalinden kurtarılmasının ardından halk ve Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin sevinci çok uzun sürmemiş⁴⁴, Yunanlılar Aydın'ı yeniden işgal etmek için harekete geçmişlerdir. Aydın'ı geri almak üzere⁴⁵ 3 Temmuz'da saldırıya geçen Yunan birlikleri aldıkları takviye kuvvetlerin desteği ile saat 21.00'de Aydın'ı ikinci kez işgal etmişlerdir⁴⁶. Yunanlıların Aydın'a tekrar girmesi ile on binlerce Türk, Aydın'ı terk ederek Yunan ordusu önünden Nazilli ve Çine'ye doğru göçe başlamışlardır⁴⁷.

Aydın'ın ikinci kez işgal edilmesi Denizli'de heyecan ile karşılanmıştır. Hemen harekete geçilerek Yedek Subay Teğmen Rüştü, Teğmen İs-

Tavas Milli Müdafaa Cemiyeti Reisi Kerimin Osman (1950'li yıllara ait fotoğrafı)

39 Akın, Milli Mücadelede, s.30-31.

40 Akın, Milli Mücadelede, s.34.

41 Menderes Güneşi unvanıyla tanınan Tavashoğlu Ömer Bey'in kuvvetleri, Yörük Ali Efe, Komiser Hamdi Bey, Denizlili Yedek Subaylar Grubu, Duacılı Molla Bekir müfrezeleri, Çine'den gelen 57. Tümen'in piyade birlikleri ve Muğla'dan gelen çeteler ile Yunan birliklerini takip ederek Umurlu'ya gelmişlerdir. Toker, Kuvayı Milliye, s.47, Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.20.

42 Akın, "Nazilli Cephesinde Sarayköy Müfrezesi"(Panel), s.97.

43 Akın, Milli Mücadelede, s.37.

44 Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları I, s.88.

45 Akın, Milli Mücadelede, s.37.

46 İlhan Tekeli - Selim İlkin, Ege'deki Sivil Direniş'ten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Ankara 1989, s.160.

47 Rahmi Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Ankara 1990, s.97.

mail oğlu Kadir Efendiler komutasında toplanan 100 kadar gönüllü ile Tavas'tan gelmiş olan Köpekçi Nuri Efe ve muallim Mehmet Ali Bey yönetimindeki Tavas Gönüllü Müfrezesi Denizli'den cepheye gönderilmişlerdir⁴⁸. Tavas Heyet-i Milliyesi tarafından Köpekçi Nuri Efe⁴⁹ ve Hakimiyet-i Milliye mektebi muallimi Mehmet Ali Bey toplanan gönüllülerin başına geçirilmiştir⁵⁰.

4 Temmuz'da Umurlu'ya ulaşan kuvvetlerden Denizli müfrezesi Başçayır'a, Köpekçi Nuri Efe'nin çetesi ile Tavas'tan giden gönüllüler Serçe Köy'e yerleştirilmişlerdir⁵¹. Yörük Ali Efe kumandasında Köpekçi Nuri Efe ile muallim Mehmet Ali Bey'in idaresi altında Serçe Köy'de savaştan Tavas müfrezesi büyük başarılar göstermiştir⁵². Tavas gönüllüleri Yunanlıların üstün kuvvetleri ile üst üste Serçe köye yaptıkları saldırıları püskürtmüştür⁵³. Köpekçi Nuri Efe komutasındaki Tavas müfrezesi, bu mücadele esnasında Boz Ahmetoğlu Mehmet Çavuş'u, Hacı Bilaloğlu Sadık'ı ve İstanbulluoğlu İsmail'i şehit vermiştir⁵⁴. Muallim Mehmet Ali Bey'de Tavas'tan, Kızılcaölük'ten Vakıf ve Karahisar'dan yanında bulunan yirmi gönüllü ile bu savaşlarda kahramanca savaşmıştır⁵⁵. Bu kuvvetlere 5 Temmuz'da Demirci Mehmet Efe 200 kadar efradı ile dahil olmuştur⁵⁶. Tavas Kuva-yı Milliyesi oluşturulan Tavas müfrezesi ile Umurlu-Köşk cephesine destek sağlamıştır⁵⁷. Yunan ilerleyişi 5 Temmuz'da Umurlu'da durdurulmuştur⁵⁸.

48 Toker, Kuvayı Milliye, s.48, Peker, Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki, s.64.

49 Sıtkı Aydinel, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi, Kültür Bakanlığı yayını, 3.Baskı, Ankara 2002, s.234.

50 Kaptan, Türk Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler, s.97.

51 Köpekçi Nuri Efe Çetesi 140 kişiden oluşmuştur. ATESE A:7/3446, D:4(4), F:53. (463-162), Toker, Kuvayı Milliye, s.48, Peker, Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki, s.64.

52 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.28, Toker, Kuvayı Milliye, s.56. Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları I, s.88-89.

53 İstiklal Harbi gazetesi, 9 Temmuz 1919, N0:59.

54 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.28, Toker, Kuvayı Milliye, s.56. Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları I, s.88-89.

55 İstiklal Harbi gazetesi, 9 Temmuz 1919, N0:59.

56 Toker, Kuvayı Milliye, s.48,

57 Toker, Kuvayı Milliye, s.42.

58 Toker, Kuvayı Milliye, s.48, Peker, Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki, s.64.

Denizli mücahitleri cepheyi desteklemeye devam etmişler ve Aydın'ı geri almak için 13 Temmuz 1919 günü Binbaşı Hacı Şükrü Bey komutasında Yunan kuvvetleri üzerine taarruz etmişlerdir⁵⁹. 13 Temmuz 1919 günü Umurlu'da bulunan kuvvetlerimiz Yunan kuvvetlerini yenilgiye uğratarak arkalarında pek çok silah bırakarak Aydın'a geri çekilmelelerini sağlamıştır. Bu gelişmeler yaşanırken 57. Tümen Komutanı Şefik Bey, Harbiye Nezareti'nden on beş gündür bir telgraf emri alınamadığına dikkat çekerek, haberleşmenin Muğla ile Tavas arasında oluşturulan atlı haberleşme postası ile sağlanması için tedbir alındığını ve bu yolla kurulacak telgraf bağlantısı ile genel ve siyasi gelişmeler hakkında bilgi alabileceğini belirtmiştir⁶⁰.

Bu taarruzda muallim Mehmet Ali Bey ve Köpekçi Nuri Efe Serçe köyünde Yunan kuvvetlerinin düşmanın cephe gerisine sarkmasını engellemişlerdir. 17 Temmuz günü gerçekleşen Serçe köyüne yönelik Yunan taarruzu karşısında başarılı bir savunma yapan⁶¹ Mehmet Ali Bey, 17 Temmuz günü Serçe köyün kuzeyinde bulunan Kühner çamları mevkiinde düşmanın sağından hücum edeceği sırada, çamların uzağında Yunan askerlerinin dağınık bir şekilde ilerlediğini görerek mücahitlerini Yunan kuvvetlerinin ani baskınından korumaya çalışmıştır⁶². Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin Yunan kuvvetlerinin güçlü saldırısıyla 17 Temmuz'da geri çekilmeye başlaması ile⁶³, Aydın cephesi Umum Komutanı Hacı Şükrü Bey 20 Temmuz'da cephe komutanlığını Umurlu'dan Köşk'e taşıtmıştır⁶⁴. Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin Umurlu'dan Köşk'e çekilmeleri ve cephenin Köşk'te kurulması morallerin bozulmasına neden olsa da, direniş için heyecanı zayıflatmak bir tarafa heyecanın artmasına yol açmıştır⁶⁵.

59 Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.28, Toker, *Kuvayı Milliye*, s.56.

60 57. Fırka Komutanı Mehmet Şefik Bey'in Çine'den Harbiye Nezaretine gönderdiği 14 Temmuz 1919 tarihli şifre. ATESE A:1/1, D:75, F:38-1.

61 Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.28, Toker, *Kuvayı Milliye*, s.56.

62 Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.28.

63 Mehmet Başaran, "Kuva-yı Milliye Dönemi Demirci Mehmet Efe'nin Faaliyetleri", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu*, 6-7-8 Eylül 2006, Cilt 1, Denizli 2007, s.533.

64 Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.28, Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, s.88-89.

65 Başaran, "Kuva-yı Milliye Dönemi Demirci Mehmet Efe'nin Faaliyetleri", s.533.

Yedek Subay Mümtaz (Demir) Bey'in Tavas Yıldırım Müfrezesi⁶⁶ ile 16 Temmuz 1919'da Denizli'ye gelmiş olan Tavas gönüllüleri silahsız oldukları için Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin vaat ettiği silahların kendilerine teslim edilmesini beklemeye başlamışlardır. Gönüllüler 16 Temmuz akşamı verilen ekmek ve yemek ile o günün ihtiyaçlarını karşılamışlar, ancak 16-17 ve 18 Temmuz günleri kendi cep harçlıkları ile beslenme ihtiyaçlarını karşılamak durumunda kalmışlardır. Gönüllülerin çoğunun harcamalarını kendi ceplerinden yapma imkanı olmadığı ve beslenme giderlerini de karşılamaları için yardım yapılamadığından 20 kadar gönüllü köylerine geri dönmüşlerdir. Mümtaz Efendi, köyüne dönenler hakkında firar işlemi başlatmış ise de durum böyle devam ederse diğer gönüllülerin de firar edeceğinin kesin olduğuna dikkat çekmiştir. Mümtaz Efendi sorunun Tavas Heyeti Milliyesi ile Denizli Heyet-i Milliyesi arasındaki irtibatsızlıktan kaynaklandığı inancında olduklarına işaret etmiştir. Sorunun acilen aşılması ve mevcut olan 45 gönüllüsünün muntazam şekilde beslenme ihtiyacının karşılanması isteği Müftü Efendi tarafından olumlu karşılanmış ve Heyet-i Milliye tarafından her gönüllüye 40 kuruş, Mümtaz Efendi'ye 45 kuruş olmak üzere üç günlük yevmiye olarak 2700 kuruş verilmesi kararlaştırılmıştır⁶⁷. 18 Temmuz günü Denizli'ye gelmekte olan Tavaslı Halil ve Bekir Ağaların 180 gönüllüsünün istirahatleri için Heyet-i Milliye'nin ikinci şubesi tarafından yer ve ihtiyaç duyulan gıda maddeleri ile şerbetler hazırlanması istenmiştir⁶⁸.

Denizli ve havalisinde yaşanan bu gelişmeler 16 Temmuz 1919'da Denizli Jandarma Tabur Kumandanlığı tarafından Umum Jandarma Komutanlığına telgraf ile bildirilmiş⁶⁹ ve "Kırk saatten beri Kuva-yı Milliye'nin if'al ve hareketi memlekette asayişin inhilaline ve anarşinin baş göstermesine sebep oldu..." denilmiştir. Ayrıca, Kuva-yı Milliye kuvvetleri tarafından silah ihtiyaçlarını karşılamak için Jandarma deposunun açılarak milletin malı olduğu inancıyla depoda bulunan tüfek ve cephanelerin alındığı, Tavas Kuva-yı Milliyesi tarafından aynı inanç

66 Mümtaz Bey gönüllülerini "çete" olarak adlandırırken, kendisini "Tavas'ın Yıldırım Çetesi Reisi İhtiyat Zabitanından Mümtaz Demir" olarak takdim etmiştir.

67 Karar; 2700 kuruşun Tavas Heyet-i Milliye'sinden alınması şeklinde verilmiştir. Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.52. 2700 kuruşun nasıl hesaplandığı anlaşılamamıştır.

68 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.52.

69 Umum Jandarma Kumandanlığı tarafından Harbiye Nezaretine yazılan 19 Temmuz 1919 tarihli yazı. ATESE A:1/1, D:71, F:39-3.

ile depoda bulunan silah ve cephanenin alınmak istendiği belirtilmiştir. Bu ve buna benzer olaylar karşısında büyük olumsuzluklar yaşanmaması için Jandarmanın yumuşak davranmak zorunda kaldığı, Jandarmaların ve halkın Kuva-yı Milliye'e tamamen katılma ihtimali de göz önüne alınarak halka karşı kışkırtıcı hareketlerden kaçınıldığına dikkat çekilmiştir⁷⁰. Jandarma Umum Komutanı Ali Kemal Paşa bu gelişmelere engel olmak amacıyla talep edilen iki taburun gerekli önlemlerin yerinde ve zamanında alınması için görevlendirilmesini emretmiştir⁷¹. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından II. Ordu Komutanlığına gönderilen şifre telgraf ile Kuva-yı Milliye'nin halkı kışkırtarak ülkeyi karışıklığa sevk ettiği ve çetelerin ülkenin asayişine zarar verdikleri için çetelerin etkisiz hale getirilmeleri amacıyla gerekli önlemlerin alınması istenmiştir⁷².

20 Temmuz 1919'da Köşk cephesi kurulduktan sonra bu cephede Denizli'den gelen gönüllü kuvvetlerin önemli bir ağırlığı oluşmuştur. 23 Temmuz 1919'da Yedek Subay Mümtaz Efendi yönetiminde Tavas Yıldırım Müfrezesi, Tavas'tan Hırkalı Halil Ağa müfrezesi⁷³, Kaletavas'tan Bekir Ağa müfrezesi⁷⁴, Çal Müftüsü Ahmet İzzet Efendi önderliğinde Ali Kurt köyünden Dede Efe ve adamları ile Kaklık'tan Ali Bey'in temin ettiği 25 kadar milis kuvvetinden oluşan Çal Müfrezesi, Acıpayam Müftüsü Hasan Efendi ile Kızılhisarlı Hasan Efendi Müfrezeleri trenle Köşk cephesine hareket etmişlerdir⁷⁵. Teğmen Mümtaz Efendi komutasında 95 kişiden oluşan Tavas Yıldırım Müfrezesi ile 51 kişiden oluşan

70 Denizli Jandarma Kumandanlığı'ndan Umum Jandarma Kumandanlığına gönderilen 16 Temmuz 1919 tarihli şifre telgrafname sureti. ATESE A:1/1, D:71, F:39-4.

71 Umum Jandarma Kumandanlığı tarafından Harbiye Nezaretine yazılan 19 Temmuz 1919 tarihli yazı. ATESE A:1/1, D:71, F:39-3.

72 Varış tarihi 21 Temmuz olan şifre telgraf. ATESE, A:1/1, D:71, F:39-2.

73 Toker, Kuvayı Milliye, s.56, Halil Tavashoğlu'nun doğum tarihi bilinmemektedir. Milli Mücadele'nin Hırkalı Halil Ağa'sı Tavas'ın Hırka köyünde dünyaya gelmiştir. 95 kişilik müfrezesi ile Milli Mücadele'ye katılmış olup, Demirci Mehmet Efe'nin Kuva-yı Milliye hareketine katılması, İstanbul'dan gönderilen ve Nazilli'de Demirci Mehmet Efe tarafından tutuklanan Jandarma Genel Komutanı Kemal Paşa'nın serbest bırakılmasında önemli rol oynamıştır. Milli Mücadele sonrası sahip olduğu toprakları yöneten Halil Tavashoğlu 1934 yılında vefat etmiştir. Kaptan, Türk Kurtuluş Savaşında Denizlililer Önderler, s.157.

74 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.29, Bekir Sıtkı Özsoy, 1881'de Kaletavas'ta Hacı Bekir Ağa'nın oğlu olarak doğmuştur. Yeğenine verilen isimden dolayı "Büyük (Goca) Bekir Ağa" olarak anılmıştır. Milli Mücadele'ye topladığı 51 gönüllü ile katılmıştır. Milli Mücadele'den sonra ticaret ve tarım ile ilgilenmiş ve 4 Temmuz 1965'te vefat etmiştir. Kaptan, Türk Kurtuluş Savaşında Denizlililer Önderler, s.143-144.

75 Daha sonra Acıpayamlı Teğmen Ethem Efendi komutasında 1300-1317 doğumlulardan oluşan bir müfreme 29 Temmuz'da cepheye gönderilmiştir. Toker, Kuvayı Milliye, s.56.

Kale - Tavas'tan Bekir Ağa Müfrezesi⁷⁶ aynı günün akşamı cepheye intikal etmişlerdir⁷⁷.

Denizli'den cepheye destek peyderpey devam etmiştir. Tavas Heyet-i Milliyesi kurucularından Müftü Cennet Zade Tahir Efendi de 28 Temmuz'da Tavas'taki silahları toplatarak cepheye göndermiştir⁷⁸. 30 Temmuz itibarıyla cephede bir değişiklik olmamış, Kuva-yı Milliye güçleri önceki durumlarını koruyarak hazırlıklarını sürdürmüşlerdir⁷⁹.

Köşk'te Kuva-yı Milliye liderleri ile komutanlar arasında yapılan toplantıda alınan cephenin yeniden ıslahı ve gönüllülerin askeri teşkilata bağlanması kararına rağmen gün geçtikçe cephede efelerin gücü artmıştır. Nazilli ve Aydın'ın kurtuluşu esnasında bilhassa Yörük Ali Efe'nin ismi ön plana çıkmış, ün kazanan efeler arasında Tavas'tan Köpekçi Nuri Efe, Acıpayam'dan Etem Efe, Zurnacı Ali Efe, Dokuzun Mehmet Efe ve Sökeli Ali Efe yer almıştır⁸⁰. Köşk cephesinde Köpekçi Nuri Efe'nin kuryeliğini Tavaslı Kerimoğlu yapmıştır⁸¹. Köşk cephesinde Kuva-yı Milliye kuvvetlerini desteklemek için Denizli Heyet-i Milliyesi de üzerine düşeni yaparak gönüllülerin iase, giyim kuşam, silah ve cephane ihtiyaçlarını karşılamıştır⁸².

Temmuz sonunda Müftü Ahmet Hulusi Efendi, emekli Binbaşı Tahir Bey, Hırkalı Halil Ağa ve İstipli Mehmet Efendi yanlarına Nazilli'den Müderris Hacı Süleyman Efendi ile Pirlibeyli Mehmet Bey'i alarak Köşk cephesine gitmişlerdir. Köşk'e geldiklerinde Hacı Şükrü Bey, Albay Şefik Bey ve Demirci Mehmet Efe, Galip Hoca (Celal Bayar), Yüzbaşı Kara Nuri, Sökeli ve Zurnacı efeler tarafından karşılanarak karargaha gitmişlerdir. Müftü Ahmet Hulusi Efendi Demirci Mehmet Efe ile yaptıkları görüşmede çetelerin yaptığı uygulamaların gönüllüler ve halk üzerinde oluşturabileceği olumsuz etkilere işaret ederek Demirci Mehmet Efe'ye vatan ile ilgili işlerin çetecilikle yürütülemeyeceği tavsiyesinde bulunmuştur⁸³.

⁷⁷ Toker, *Kuvayı Milliye*, s.56.

⁷⁸ Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta*, s.128.

⁷⁹ 57. Fırka Komutanı Mehmet Şefik Bey'in Denizli'den Harbiye Nezaretine gönderdiği 26 Temmuz 1919 tarihli şifre eki. ATESE A:1/1, D:75, F:46.

⁸⁰ Akın, *Milli Mücadelede Sarayköy*, s.38

⁸¹ Kaptan, *Türk Kurtuluş Savaşı'nda*, s.97.

⁸² Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi*, s.240-241.

⁸³ Tüten, *Milli Mücadelede Denizli*, s.30.

Bölgedeki direniş faaliyetlerinden rahatsız olan İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri, çetelerin Denizli ve havalisinde işledikleri suçları incelemek üzere Dahiliye Nezareti Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa'yı Denizli'ye göndermiştir. Denizli'ye 3 Ağustos 1919'da gelen Paşa, birkaç Heyet-i Milliye üyesiyle görüştüktan sonra, kendisini karşılamaya gelmeyen ve görüşme teklifini kabul etmeyen Müftü Ahmet Hulusi Efendi ile görüşmek istemiştir. Ayağına gelmeyen Müftü Efendi'nin ayağına kadar giderek direnişten vazgeçilmesini istemiş, ancak O'nu ikna etmesi mümkün olmamıştır⁸⁴.

Hacı Şükrü Bey'in komutasında bulunan kuvvetler Yunan kuvvetlerini Menderes'in güneyine geçirmemek için gerekli hazırlıkları yapmışlar ve yer yer çarpışmaya başlamışlardır. Çal ve Tavas mücahitleri 5 Ağustos'ta Yunan kuvvetleri üzerine başarılı taarruzlarda bulunmuşlardır. 11 Ağustos'ta 14'ü silahlı olmak üzere toplam 16 gönüllü Tavas mücahitlerine katılmak üzere cepheye gitmek üzere hareket etmiştir. Köşk cephesinde 11 Ağustos 1919 itibarıyla 119 gönüllü ile Tavas Mücahid grubu, 40 gönüllü ile Tavaslı Celil Bey'in Mücahid grubu ve 206 gönüllü ile Tavas Yıldırım Mücahid grubu yer almıştır⁸⁵.

Tavas'tan cepheye intikal etmiş olan kuvvetler cephenin sol tarafına yerleştirilmişlerdir. 4-5 Ağustos gecesi saat 10.00'da Tavas çetesi gördükleri dört karartı üzerine ateş açınca, sol tarafta bulunan Birinci Çal çetesi de bu ateşe destek vermiştir. Diğer çetelerin bu ateşe destek vermesine rağmen Yunan kuvvetleri bu ateşe piyade ve topçu ateşi ile karşılık vermişlerdir⁸⁶.

Örgütlü mücadeleyi gerçekleştirmek ve organize olabilmek için Nazilli'de 6-9 Ağustos 1919'da Aydın ve Denizli'den katılımcılarla Birinci Nazilli Kongresi toplanmıştır⁸⁷. Kongrede Denizli'yi Helvacı Zade Tavas-

84 Daha sonra Nazilli'ye giden Paşa orada tutuklanmış ve bir süre sonra serbest bırakılarak İstanbul'a geri gönderilmiştir. Tokar, *Kuvayı Milliye*, s.59-60.

85 Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta*, s.104-105.

86 Sol Cennah Komutanlığının Kuva-yı Milliye Komutanlığına yazdığı 5 Ağustos 1919 tarihli yazı. ATE-SE A:7/3446, D:5(1), F:27.

87 Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye*, s.77, M. Şefik Aker, *İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali*, 105 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı, (1 Haziran 1937), Cilt II, s.231, Tarhan Tokar, *Denizli Tarihi*, *Yenigün matbaası Denizli 1967-1968*, s.143. Tokar, *Kuvayı Milliye*, s.60. Tekeli-İlkin, kongrenin 6-9 Ağustos 1919'da toplandığı bilgisini vermektedir. Tekeli-İlkin, *Ege'deki Sivil Direniş'ten*, s.181. Gökbel ve Müderrisoğlu, kongrenin toplanma tarihi için 8 Ağustos'u vermektedir. Asaf Gökbel, *Milli Mücadelede Aydın*, Aydın 1964, s.372, Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*, Ankara 1990, s.200. Köstüklü ise Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s.137'de "...7-8 Temmuz'da Birinci Nazilli kongresi yapıldı" demektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Esin Dayı, *Nazilli Kongreleri (1919)*, Erzurum 1998, s.67.

lı Şahaloğlu Mehmet Kemalettin⁸⁸, Nakip Mehmet Ziya, Acıpayam'ı Mehmet Kamil, Buldan'ı Müderris Hacı Salih Efendi, Çal'ı⁸⁹ Mehmet Tevfik Efendi⁹⁰ Sarayköy'ü müftü Ahmet Şükrü⁹¹, Tavas'ı Hacı Hüseyin Mazlum Baba, Güney'i Eyüp Hilmi, Kadıköy (Babadağ)'ü Mehmet Cermal ve Sabri Efendiler temsil etmiştir⁹². Bu kongrede kurulan 45 kişilik "Aydın Cenup Cephesi Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyesi"⁹³ oluşturulmuştur. Kongre etki alanı olarak, Denizli, Muğla sancaklarıyla, işgal görmeyen Aydın sancağı toprakları esas alınmıştır⁹⁴. Birçok kaza ve nahiyede Heyet-i Milliye teşkiline karar verilmiş, Tavas kazası ile Kale-Tavas nahiyesinin ismi Heyet-i Milliye teşkiline karar verilen yerler arasında geçmiştir⁹⁵.

Tavas Yıldırım Mücahitleri Yedek Subay Mümtaz Efendi'nin komutasında Üçyol (Adagide) cephesini tutmuşlardır. Üçyol Mıntıka komutanı olan Mümtaz Efendi'nin emrinde başka gönüllü kuvvetlerde yer almıştır. Ağustos'ta Aydın'ı geri almak için yapılan taarruz ile Üçyol Muharebeleri yapılmış ise de bu muharebelerde başarı sağlanamamıştır⁹⁶. Köşk cephesi bu mücahit kuvvetler ile Haziran 1920'ye kadar üstün Yunan kuvvetlerine karşı korunmuştur⁹⁷.

88 Mehmet Kemalettin Şahal 1895'te Tavas'ta Hasan Hüseyin Bey'in oğlu olarak doğmuştur. Kendisi "Şeyh Ali Zade" olarak tanınmıştır. İzmir'de yapılan kongreye katılmış ve Milli Mücadele döneminde önemli hizmetlerde bulunmuştur. 1932-1942 yılları arasında Tavas'ta Belediye Reisliği yapmıştır. Kaptan, Türk Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler, s.152.

89 Bu kongreye Çal'dan delege olarak Tevfik, Derviş Beyler ile Müftüzade Emin Efendi katılmıştır. Celal Bayar, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, C.7, İstanbul 1997, s.104-105. Toker ve Tütenk'in Çal'dan sadece Mehmet Tevfik Efendi'nin katıldığı bilgisi eksiktir. Toker, Kuvayı Milliye, s.60, Tütenk, Milli Mücadelede Denizli s.32.

90 Toker, Denizli Tarihi, s.143. Dayı, Nazilli Kongreleri, s.73'te, 17 Ağustos 1919'da imzalanan 8 Ağustos kararlarının yer aldığı surette Çal murahhası olarak kararlara imza koyanlar arasında Mehmet Emin adı görülmektedir.

91 Tokat, Milli Mücadelede Sarayköy...,39.

92 Gökbel, Milli Mücadelede Aydın, s.372, Albayrak, Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri, s.109. Köstüklü, kongreye katılanlardan Mehmet Kemalettin'i Mahmut Kemalettin olarak vermiştir. Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s.68.

93 Tokat, Milli Mücadelede Sarayköy Hatıralarım, s.39.

94 Tökeli – İlkın, Ege'deki Sivil Direniş'ten, s.183.

95 Gökbel, Milli Mücadelede Aydın, s.373.

96 Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli,Isparta, s.106.

97 Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede I, s.89 ve s.108.

TAVAS HEYET-İ MİLLİYESİNİN YARDIMLARI

Heyet-i Milliyeler topladıkları iâşe, giyim, silah, cephan ve para yardımları ile Kuva-yı Milliye'yi ayakta tutmuşlardır⁹⁸. Kuva-yı Milliye için toplanan yardımlar "Nakdi ve Ayni Teberru" olarak toplanmış, bu bağışların toplanması esnasında çoğu kez kişilerin rızası dikkate alınmamıştır⁹⁹. Denizli Heyet-i Milliyesi, Denizli livası içerisinde bulunan diğer Heyet-i Milliyeler ile kurduğu ilişkiler sonucunda bu yardımları toplamıştır. Denizli'ye ilk olarak Tavas Heyet-i Milliyesi tarafından 4400 kilo buğday, 166 kilo arpa¹⁰⁰ Usturoğlu Ahmet vasıtasıyla 51 hayvana yükletilerek 5 Temmuz 1919'da gönderilmiştir¹⁰¹.

Köy ve ilçelerden gönderilen ayni ve nakdi yardımlar Denizli Heyet-i Milliyesi tarafından cepheye gönderildiği gibi, Denizli Heyet-i Milliye'sinin bilgisi dahilinde diğer Heyet-i Milliyeler tarafından da doğrudan cepheye gönderilmiştir¹⁰². Çivril Heyet-i Milliyesi tarafından 14 Ağustos'ta Aydın savunmasına yardım için 200 lira gönderilirken¹⁰³. Hacı Şükrü Bey Tavas'tan toplanan 200 develik buğdayın Denizli'ye nakledilmesini istemiştir¹⁰⁴. Tavas Heyet-i Milliyesi 16 Ağustos'ta, gön-

98 Haytoğlu, "Milli Mücadelede Denizli'nin Aydın Kuva-yı...", s.194.

99 Bağışın cins ve miktarı çoğu zaman Kuva-yı Milliye ve Heyet-i Milliyeler tarafından belirlenmiştir. Saim Türkman, Kuva-yı Milliye'nin İaşe İkmal ve Heyeti Temsiliyenin Kaynakları, Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt:6, Sayı:22, Kasım 1998, s.207.

100 Toker, Kuvayı Milliye, s.89. Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s.127-128, Sarıkoyuncu, Tarhan Toker'i kaynak göstermekte, fakat Toker'in kilo olarak verdiği bilgiyi "4400 kile" şeklinde vermektedir. Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları I, s.99. Lütfü Müftüler bu hususta en tatmin edici bilgiyi vermektedir. Buna göre;

"Kilo	Dolu	Nev-i Zahire
4401	287	Buğday
166	28	Şair (arpa)

Balada nevi ve mikdarı muharrer zahire Tavas kazası Heyet-i Milliyesi tarafından ianeten cemedilmiş ve Kuva-yı Milliye'nin iâşesi için Denizli'ye sevki kararlaştırılmış olduğundan mezkur miktar zahire elli bir yükte kiracı kafile reisi Ustur oğlu Ahmet yediyle Tavas Belediye Riyaseti'nin 5/ Temmuz/1335 tarihli irsaliyesiyle Denizli Belediye Riyaseti'ne sevk olunduğunu mübeyyin zabıtnamedir" Lütfü Müftüler, Milli Mücadelede (Aydın Cephesinin Kurucusu) Denizli Heyet-i Milliyesi, Denizli 1947, s.8-9.

101 Toker, Kuvayı Milliye, s.89. Köstüklü Toker'i kaynak göstermekle birlikte hayvan sayısını 54 olarak vermiştir. Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s.127-128.

102 Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s.127-128. Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadelede Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi", Milli Mücadelede Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu, (Türk Ocakları tarafından 24-25-26 Haziran 1992 tarihleri arasında yapılan sempozyum), Denizli, s.38.

103 Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s.128-129.

104 Umum Kuvayı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey'in Yarengüme Heyet-i Milliyesine gönderdiği 11 Ağustos 1919 tarihli telgraf. ATESE A:7/3446, D:5(1), F:75. (Bkz. EK-1)

derilecek hububatın 17. Kolordu emrine gönderilmesi ile ilgili Denizli Kalem Riyaseti ile yapılan yazışma sonucunda emir beklemiş, asker için hazırladıkları elbiseler, ayakkabılar ve elli çuval un ile harçlıkları ilgili memurlara teslim etmek üzere hazır olduklarını bildirmişlerdir¹⁰⁵. Hacı Şükrü Bey 17 Ağustos'ta Tavas'tan gönderilecek hububatın henüz gönderilmemesi üzerine Tavas Heyet-i Merkeziyesini uyarak; 17. Kolordu olmadığını, 57. Fırka'nın Çine'de bulunduğunu, bu bilgilerin Kaymakam Bey ile paylaşarak, 57. Fırka'dan hububat alacaklarının sorulmasını ve hububatın derhal gönderilmesini bir kez daha istemiştir¹⁰⁶.

Tavas kazası 18 Ağustos 1919'a kadar 6300 kuruş para, 1448480 kuruş tutarında mal yardımında, Üzerlik köyü'nde 163 lira bağışta bulunmuştur. Çardak belediyesi tarafından 7500 okka arpa ve 8 adet koyun gönderilirken, Acıpayam'dan 3 Ağustos 1919 da 600 lira para toplanmıştır. Denizli Heyet-i Milliyesi tarafından Nazilli halkının un ihtiyacının temini amacıyla Denizli'den dışarıya un gönderilmesi yasaklanmıştır¹⁰⁷.

Denizli Heyet-i Milliyesi 2 Ağustos'ta Denizli II. Fırka Askerlik Şube Reisliğinden; Üçyol (Adagide) cephesinde bulunan Kaletavas Milli Bölüğünün Beydağı'nda soğuğa karşı ihtiyaç duyduğu yağmurluk ve battaniyelerin gönderilmesini istenmiştir¹⁰⁸. Tavas'tan 1-15 Eylül arasında 1892-1899 doğumlular arasından 68 asker cepheye gönderilmiştir¹⁰⁹.

Denizli Heyet-i Milliyesi, Tavas, Acıpayam ve Kızılhisar¹¹⁰ Heyet-i Milliyelerinden var olan asayişsizlik durumlarına karşı 3 Ağustos 1919'da cephede çalışamayacak durumda olan güvenilir bir polis ile 15 jandarma kaydedilerek bir asayiş gücü oluşturulması isteğinde bulunmuştur. Bu asayiş kuvvetinin Denizli Heyet-i Milliyesi tarafından kendilerine gönderilen işaretleri kollarına takarak, cephede kullanılamayacak martin

105 Tavas Heyet-i Milliyesi tarafından Kuva-yı Milliye Kumandanlığına ve Mücahidin Reisi Demirci Mehmet Efe'ye 16 Ağustos 1919'da gönderilen telgraf. ATESE A:7/3446, D:5(1), F:147 (462-141) ve ATESE İSH-8, K:462, D:141-1 (462-141-A) (Bkz. EK-2)

106 Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey tarafından Tavas Heyet-i Merkeziyesine yazılan 17 Ağustos 1919 tarihli yazı. ATESE A:7/3446, D:5(1), F:161, (Bkz. EK-3), ATESE, ATESE A:7/3446, D:5(1), F:161-1.

107 Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede I, s.99, Sarıkoyuncu, "Milli Mücadelede Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi", s.38.

108 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.58, Toker, Kuvayı Milliye, s.83.

109 Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s.125.

110 Bugünkü adı Serinhisar'dır.

gibi silahlar ile donatıldıktan sonra hükümet ve kasabaların korunmasında yardımcı olmaları istenmiştir¹¹¹. 4 Ağustos 1919'dan itibaren de Yunanlılarla çarpışan gönüllü kuvvetlere "çete" denilmemesi, "mücahidin" denilmesi ve çete kelimesinin kesinlikle kullanılmaması istenmiştir¹¹².

Denizli ve ilçelerinden yapılan yardımlar 1920 başlarında bir yarışa dönüşmüştür. Çivril Askerlik Şubesi, Çivril'in fakirliğine rağmen en fazla asker ile zahireyi cepheye gönderdiği, Çal Heyet-i Milliyesi ise Kuva-yı Milliye'ye Ağustos ayı başında 100.000 liraya yakın para yardımında bulunduğunu belirtmiştir. Çal'ın yardımları bununla sınırlı kalmamış Temmuz başından 4 Ağustos'a kadar cepheye 264 silah ve 31.000 cephane gönderilmiştir¹¹³.

Birinci Nazilli Kongresi'nden sonra Alaşehir ve Balıkesir'de kongreler toplanmıştır¹¹⁴. Nazilli'de 19 Eylül 1919'da daha geniş katılımlı İkinci Nazilli Kongresi toplanmış¹¹⁵, bu kongrede Denizli'yi Müftü Hulusi Efendi ve Helvacıade Mehmet Emin Efendi temsil ederken, Tavas'ı Mehmet Kemal ve Hacı Ali Efendiler, Buldan'ı Hacı Rasih Efendi ve Karaahmetzade Halil Ağa, Çal'ı Müftüzade Emin Efendi, Çardak'ı Rıza Bey ve Hüsnü Efendi, Honaz'ı Tevfik Bey ve Haraç Ahmet Efendi, Sarayköy'ü Müftü Ahmet ve Hüseyin Efendi, Güney'i Eyüp Efendi, Garbi Karaağaç'ı Mehmet ve Ahmet Latif, Kadıköy'ü Mehmet ve Ahmet Efendiler, Karahayıt'ı Küçük Mehmet Ağazade Mehmet Efendi temsil etmişlerdir¹¹⁶.

111 Tokar, *Kuvayı Milliye*, s.83.

112 Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.59.

113 Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli*, Isparta, s.129-130.

114 Bayar, *Ben de Yazdım*, C.7, s.105. Dayı, *Nazilli Kongreleri*, s.104. Aslan Buğdaycı, *Milli Mücadelede Nazilli, 1919-1922*, Nazilli 1996, s.106. Alaşehir ve Balıkesir kongrelerine Tavas'tan delege katılmamıştır.

115 Bu kongreye Antalya, Burdur, Isparta, Denizli, Mentese livalarından başka Apa, Atça, Eşme, Alaşehir, Eğridir, Uluborlu, Bademiye, Balyanbolu, Buldan, Bozdoğan, Çivril, Çardak, Honaz, Dalama, Sarayköy, Sultanhisar, Keçiborlu, Güney, Sandıklı, Tavas, Garbi Karaağaç, Kadıköy (Babadağ) Karacasu, Karahayıt, Kuyucak, Nazilli, Muğla Bodrum, Fethiye, Köyceğiz, Marmaris, Milas kaza ve nahiyelerinden de ikişer delege katılmıştır. Tekeli-İlkin, *Ege'deki Sivil Direniş'ten*, s.218-219. Gökbel, *Milli Mücadelede Aydın*, s.375. Dayı, *Nazilli Kongreleri* 85.

116 Albayark, *Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri*, s.113-114.

DEMİRCİ MEHMET EFE, DENİZLİ OLAYI VE TAVAS

Bu arada 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas Kongresi toplanmış, kongrede efelerin kurduğu saltanatı yerinden oynatacak kararlar alınmıştır¹¹⁷. Bu kararlardan biri Batı cephesini kontrol altına almak amacıyla Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın Umum Kuva-yı Milliye komutanlığına getirilmesi olmuştur. Sivas Kongresi sonrasında alınan bu kararların efelerin halk ve gönüllüler üzerindeki gücü kırılmadığından¹¹⁸ çok etkili olmadığı görülmüştür. 25 Aralık 1919'da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye tarafından 12. Kolordu ve 14. Kolordu komutanlıklarından Aydın Vilayetinde Kuva-yı Milliye Reisleri tarafından mutasarrıf ve kaymakamların alıkonulması, tutuklanması, menfaatçi ve aşağı gösterilmelerinin doğuracağı olumsuz sonuçlara dikkat çekilerek, bu keyfi davranışların önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması emredilmiştir¹¹⁹. Bu konuda başarı sağlanamamış, Aydın ve Havalisi Kuva-yı Milliye komutanlığının emriyle "Aydın ve Denizli livaları dahilindeki kazalara ve o havalı mutasarrıf ve kaymakamlarına yazılan telgrafnamelerin" 9 Kasım 1919'dan itibaren gönderilmeyerek Burdur merkezinde bekletildiği anlaşılmıştır¹²⁰.

Milne Hattı üzerinde küçük çatışmalar dışında önemli olayların yaşanmadığı bu dönemde, bölgede bulunan Nazilli ve Denizli mıntıkası Kuva-yı Milliye kuvvetleri Konya bölgesindeki isyanların bastırılması için görevlendirilmişlerdir¹²¹.

1920'de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin (BMM) açılış çalışmaları başlamıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye Reisi Müftü Ahmet Hulusi Efendi Denizli'de milletvekillerinin tespiti için Tavas, Karaağaç, Çal, Buldan, Sarayköy Heyet-i Milli-

117 Akın, *Milli Mücadelede*, s.41, Kongre sürecinden sonra 15 Aralık 1919'da Denizli Heyet-i Milliyesi tarafından Sivas kongresi Heyet-i Temsilîyesine Denizli livası adına ödenecek olan meblağın Tavas kazasına düşen 250 lirasının ilk vasıta ile Denizli Heyet-i Milliyesine ödenmesi istenmiştir. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.71.

118 Veysi Akın, *Nazilli Cephesinde Sarayköy Müfrezesi, Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri Paneli*, Editör: Mehmet Başaran, *Milli Mücadelede Aydın Cephesi:2*, İstanbul 2007 s.102,

119 Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi tarafından 25 Aralık 1919'da 12. Kolordu ve 14. Kolordu Komutanlıklarına gönderilen 25 Aralık 1919 tarihli yazı. ATESE A:1/1, D:26, F:29.

120 Harbiye Nezareti'nin 27 Aralık 1919 tarihli 12. Kolordu Komutanlığına gönderdiği şifre yazı. ATESE A:1/1, D:26, F:29-1.

121 Akın, *Milli Mücadelede*, s.42.

yelerine yazı göndermiştir. Yazı ile Denizli sancağından beş milletvekili seçileceği bildirilerek, seçimlerin yapılması ve on beş güne kadar isimlerinin kendilerine gönderilmesi istenmiştir. Milletvekillerinde “Devlet ve milletin iç ve dış siyasetini bilen her surette vatan ve milletin menfaatlerini koruyan ağır vazifeler yükletilecek” özellikte kişilerin seçilmesine dikkat çekilmiştir. Ayrıca milletvekilliğine layık olduğu düşünülen kişilerin hassas bir şekilde incelenerek ve soruşturularak belirlenmesi istenmiştir¹²². Seçimler Heyet-i Milliye yönetiminde yapılmış ve Hacı Hüseyin Mazlum Baba, Belev(i)li Yusuf, Tavaslıoğlu Mustafa ve Buldanlı Ömer Necip Beyler milletvekili seçilmişlerdir¹²³.

Meclisin Ankara’da faaliyete geçmesi ile siyasi ve askeri mücadelenin Ankara’dan yürütülmeye başlanması ile Denizli Heyet-i Milliyesi Ankara ile hareket etmeye başlamıştır.

Demirci Mehmet Efe, 1920 Nisan’ından itibaren Denizli Heyet-i Milliyesi ve halk üzerinde baskı yapmaya başlamıştır. Mayıs’tan itibaren bu baskının şiddeti giderek artmıştır. 1 Mayıs 1920’de Efe’nin Denizli Çamlık mevkiinde adamlarından Tavaslı Kara Ali’nin soyulması ve mutasarrıflık tarafından soygunu yapan Zeytinlioğlu Kazım’ın yakalanarak ceza evine konulmasına rağmen cezaevinden hastaneye götürülürken kaçması, Demirci Efe ile Mutasarrıf Faik Bey’i karşı karşıya getirmiştir. Efe, üç gün içinde Zeytinlioğlu Kazım’ın yakalanarak ceza evine konulması, bu gerçekleşmediği takdirde mutasarrıfın hükümet binasına girmemesi, girdiği takdirde öldürüleceği tehdidinde bulunmuştur. Mutasarrıf Faik Beydurumu Ankara’ya bildirmiş, ancak Efe’nin açık tehdidi nedeniyle Ankara’nın cevabı gelinceye kadar evinden dışarıya çıkmamıştır. Cevap gelince görevini Tahrirat Müdürüne bırakarak 19 Mayıs 1920’de Denizli’den ayrılmıştır¹²⁴. Demirci Mehmet Efe ise Tahrirat Müdürünün vekaletini tanımayınca¹²⁵ Denizli yönetim açısından baş-

122 Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.78, Tokar, *Milli Mücadele*, s.87.

123 Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele’de Din Adamları I*, s.104. Mazlum Bababalım 1860’da Tavas’ta doğmuş olup, Tavas’ta Bektaşî Tekkesi Postnişini iken I. Dönem Denizli milletvekilliğine seçilmiştir. İrşat Encümeninde görev alan Bababalım 21 Kasım 1943’de vefat etmiştir. Sarıkoyuncu, *Milli Mücadele’de Din Adamları I*, s.62. Tavaslıoğlu Mustafa Bey’in istifa etmesi nedeniyle yerine Acıpayam Müftüsü Hasan Efendi seçilmiştir. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.37.

124 Tokar, *Kuvayı Milliye*, s.65-66, Ahmet Akif Tütenk, *Zeytinlioğlu Kazım ile Duacılı Molla Ahmet’in soygunun faili olarak yakalandıkları bilgisini vermiştir*. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.38,

125 Bayar, *Faik Bey’in yerine Kahraman Seyfi Efendi adında kadıyı vekil tayin ettiği bilgisini veriyorsa da bu bilgi doğru olmasa gerekir. Çünkü Müştak Lütfi Bey o arada Mutasarrıf Vekilliği yapmış ve Kahraman Seyfi Efendi adındaki kadıyı mutasarrıf vekilliğini bırakarak Denizli’den ayrılmıştır*. Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt:8, s.4.

sız kalmıştır. Tam bu sırada Menteşe Mutasarrıfı Giritli Ethem Fehmi (Aslan)'ın 1920'de BMM'ne Menteşe milletvekili olarak seçilmesi ile ondan boşalan Menteşe Mutasarrıflığına atandığı için Denizli'den geçmekte olan Müştak Lütfi Bey, bu nazik durumu göz önüne alarak kısa bir süre için Denizli Mutasarrıf vekilliği görevini kabul etmiştir¹²⁶.

1920 Haziran'ına kadar cephede çok büyük bir değişiklik olmamasına rağmen, Yunanlıların 22 Haziran 1920'de 6 tümenlik bir kuvvetle genel taarruza geçmeleri önemli değişikliklere yol açmıştır. Yunanlılar 25 Haziran'a kadar Salihli, Akhisar, Alaşehir'i, 30 Haziran'da ise Balıkesir'i işgal etmişlerdir¹²⁷. Yunanlıların Nazilli'ye doğru hareketlenmesi Köşk cephesinin düşmesiyle sonuçlanmıştır¹²⁸. 24 Haziran Yunan taarruzu ile Kuva-yı Milliye kuvvetleri Köşk'ten geri çekilmeye başlamışlardır¹²⁹.

Köşk cephesinin düşmesi milli kuvvetleri ve Müslüman halkı güç durumda bırakmıştır. Albay Şefik Bey Yunan kuvvetlerinin eline geçmesi için Nazilli'de bulunan yaralı ve hastalar ile Heyet-i Merkeziye'ye ait eşyaları, topçu ve piyade ihtiyatlarını istihkam malzemeleri ile dinamitleri vagonlarla Denizli'ye nakletme kararı almıştır. Ayrıca; Yunanlılar ile birlikte hareket edebilecekleri ve Yunan kuvvetleri için insan kaynağı oluşturabilecekleri düşüncesiyle Nazilli'de bulunan Rumların da Denizli'ye taşınmalarına karar vermiştir¹³⁰. Köşk'ten Kuvayı Milliye kuvvetlerinin geri çekilmeye başlamasıyla Köşk, Sultanhisar, Atça¹³¹

126 Emin Aslan Tokat; Faik Bey'in ayrılması ile Denizli'de ciddi bir yönetim boşluğu oluştuğunu, Heyet-i Merkeziye tarafından Muğla Mutasarrıflığına tayin edilmiş ve Denizli'den geçmekte olan Müştak Lütfi Bey'den bu nazik durumda Denizli Mutasarrıflığına vekalet etmesinin istendiğini, durumun Ankara'ya bildirilerek Müştak Lütfi Bey'in geçici bir süre Denizli Mutasarrıf Vekili olması için izin alındığını belirtmiştir. Tokat, Milli Mücadelede Sarayköy..., s.65-66. Tütenk ve Toker, Demirci Mehmet Efe'nin Müştak Lütfi Bey'i, Tahrirat Müdürü'nün vekaletini kabul etmeyerek; "... o sırada (tarihte) Denizli'den geçmekte olan Menteşe (Muğla) Mutasarrıfı Müştak Lütfü Beyi Denizli'de alıkoyarak Mutasarrıf Vekili tayin etti" demişlerdir. Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.39, Toker, Kuvayı Milliye, s.66.

127 Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, s.228.

128 Toker, Kuvayı Milliye, s.67, Kocatürk, Atatürk ve Türkiye, s.174, Gökbel, Milli Mücadelede Aydın, s. 396, Toker, Kocatürk ve Gökbel, 22 Haziran genel saldırısını tarih olarak verirken Tütenk, Köşk cephesinin Yunanlıların 24 Haziran 1920 günü yapılan saldırılarıyla düştüğünü belirtmektedir. Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.40. Köstüklü ve Akın, genel taarruz için 23 Haziran tarihini vermektedir. Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli, Isparta, s. 106. Akın, Milli Mücadelede, s.43.

129 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.40.

130 Bilal Cura, "Demirci Mehmet Efe'nin Nazilli'de Kuva-yı Milliye Faaliyetleri", Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri, (Panel), Aydın Tarih Grubu Yayını:3, Editör: Mehmet Başaran, Aydın 2006, s.129.

131 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.40.

ve Nazilli halkı da Yunanlıların eline düşmemek için Denizli'ye gitmek üzere yollara dökülmüşlerdir¹³².

Kuva-yı Milliye kuvvetleri dağınık halde Sarayköy'e çekilmişler ve 24/25 Haziran 1920 gecesi Milli Karargahı Sarayköy'de kurarak bölgenin işgalini engelleme hazırlıklarına başlamışlardır¹³³. Yunan kuvvetlerinin 2 Temmuz'da Sarayköy önlerinde görülmeleri, Denizli ve Sarayköy'de var olan endişeleri doruk noktasına çıkarmıştır. Denizli halkının çoğu Tavas, Acıpayam, Dinar, Burdur ve Antalya'ya doğru göçe başlamışlardır¹³⁴. Denizli halkı, şehirde yaşayan yerli ve Aydın ile Nazilli'den getirilen göçmen Rum ve Ermenilerin Yunan kuvvetleri ile işbirliği yapmasından büyük endişe duymuştur¹³⁵.

Denizli'de Milli Mücadele'den yana olanlar ile olmayanların ayrıştığı bir süreç yaşanmaya başlamıştır. Heyet-i Temsiliye Reisi Müftü Ahmet Hulusi Efendi gerekli önlemleri aldirmaya, yaptığı mitingler ile¹³⁶ milli heyecanı canlı tutmaya çalışmıştır. Müftü Efendi gelişmeler karşısında göç etmek yerine gönüllü kaydına çalışıp, gönüllüleri cepheye göndermeye çalışırken, Denizli'deki Türk ve Rum göçmenlerden dolayı artan geçim zorlukları ve Denizli'de kaybolmaya başlayan emniyet ve asayiş endişeleri ile alınan önlemlere karşı çıkmışlardır. Bu karşı çıkışın temelinde, şehrin bir kısım ileri gelenlerinin Denizli'nin Yunanlılar tarafından işgal edildiği takdirde, alınan önlemler nedeniyle Yunanlıların zulüm yapacakları endişesi ile milli duruştan duydukları tedirginlik etkili olmuştur. Bu durum şehrin gerilmesine yol açmıştır.

132 Toker, *Kuvayı Milliye*, s.67.

133 Toker, *Kuva-yı Milliye*, s.67, Tüten, *Milli Mücadelede Denizli*, s.40.

134 Müftüler, *Denizli Heyet-i Milliyesi*, s.11, Tüten, *Milli Mücadelede Denizli*, s.41, Toker, *Kuvayı Milliye*, s.74.

135 Köstüklü, *Arşiv Belgelerinin Işığı Altında "Denizli Hadiseleri"*, s.126.

136 1 Temmuz 1920'de Delikliçınar'da bir miting daha gerçekleştirmişti.

Buldan, Tavas ve Acıpayam'da manda ve himayeye yönelik propaganda-lara girişenler olmuş, yaşanan Yunan zulmü nedeniyle İtalyan himayesine yönelik cılız eğilimler olmuştur. Bu eğilimi dillendirenler tutuklanmıştır. 57. Tümen komutanı Şefik Bey 28 Ağustos'ta TBMM'ne gönderdiği yazısı; bu durumla ilgili istihbarat bilgilerini de içermektedir.¹³⁷

4 Temmuz 1920 günü 57. Tümen Karargahı Denizli yakınlarında Goncalı İstasyonuna taşınmıştır. Yunan kuvvetleri 3 Temmuz'da Nazilli'yi işgal ettikten sonra, Nazilli ve Alaşehir yönünden hareketlenerek, 5 Temmuz'da Buldan ile Sarayköy'ün bazı köylerini işgal etmişlerdir.¹³⁸

Yunan ilerleyişi karşısında şartların ağırlaştığı bir süreçte, Yunanlıların Menderes nehrini geçerek Denizli'yi işgal edecekleri yönünde artan endişe ve korku¹³⁹ nedeniyle, Müftü Ahmet Hulusi Efendi Denizli'den Rum erkeklerinin Eğirdir ve Dinar'a göç ettirilerek yaşanabilecek sorunlara karşı bir tedbir alınmasını istemiştir. Bu amaçla Demirci Mehmet Efe'den yardım istemesi¹⁴⁰, Denizli'nin işgal altına girmesi halinde Yunanlıların şiddetiyle karşı karşıya kalacaklarını inanan şehrin bir kısım ileri geleninin bu yardım talebine karşı çıkmasına yol açmıştır. Müftü Ahmet Hulusi Efendi ve Milli Mücadele'yi destekleyenler bu ciddi tepki ile¹⁴¹ halkın hedefi haline getirmiştir.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin Demirci Mehmet Efe ile telgraf başında görüşmelerinden sonra kendisinin ve milli hareketi fiilen idare edenlerin aileleri ile yakınlarının Denizli'den daha güvenli olan Tavas ve Acıpayam'a gönderilerek tehlikeden uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır.

137 Köstüklü, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta, s.190-192.

138 Köstüklü, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta, s.106. Akın, Milli Mücadele'de, s.44.

139 M. Şefik Aker, İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cidali, 106 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, 1 Eylül 1937, Yıl:11, Sayı:47, Cilt III, İstanbul 1937, s.192.

140 Celal Bayar, Ben De Yazdım, C.8, İstanbul 1972, s.2440. Tütenk, Milli Mücadele'de Denizli, s.42. Toker, Kuvayı Milliye, s.75. Turan Akkoyun, İstiklal Savaşı'nda Aydın Kuva-yı Milliyesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1988, s.138.

141 Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye muhalifleri tarafından başının çaresine bakması tavsiye edildiği gibi, "Eğer Yunanlılar gelirse seni elimizle teslim ederiz, buradan kalk, git" denilmiştir. Müftüleri "Denizli Tarihinde Önemli Bir Yer Tutan Demirci Vakası" Tarihi -Turizmi ve Bütün Üniteleriyle Denizli Dergisi 1964, s. 23.

Bu düşünce doğrultusunda önce ailesinin Tavas'a gitmesine karar veren Müftü Efendi arkadaşlarına kararını bildirerek ertesi gün yola çıkacakların hareket için gerekli hazırlıkları yapmalarını istemiştir. Heyet-i Milliye Birinci Şube Müdürü Müftü Zade Kazım, polis komiseri İbrahim ve Lütfü Müftüler alabildikleri az sayıda eşya ile kafilenin başında yola çıkmışlardır. Yaya, atlı ve arabalı şekilde başladıkları yolculuklarının altı saat sürmesi beklenirken yolculuğun ilk saatlerinden itibaren karşılaştıkları yağmur nedeniyle ancak yirmi dört saatte tamamlayabilmişlerdir¹⁴².

Kafile Tavas'a ulaştığında Lütfü Müftüler kendileri için hazırlanan yeri öğrenmek için Kaymakam Ali Rıza Bey'in evine gitmiş, Kaymakam Ali Rıza Bey tatil dolayısı ile kapalı olan okulu göçmenlerin yerleşmeleri için tahsis etmiştir. Yüzlerce çoluk çocuk, ihtiyar, kadın ve erkek okul binası içine ve bahçesine dağılmışlardır. Denizli'den gelen birçok kişi için yatak ve yorgan bulamamıştır¹⁴³. Ayrıca ani göç alan her yerde olduğu gibi Tavas'ta da kiralar ve ihtiyaç duyulan her şeyin fiyatı "hiç görülmedik derecede" artmıştır¹⁴⁴.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi Denizli Heyet-i Milliye Reisi olarak kendisi de muhaliflerin düşmanlığını kazandığı için ailesini, güvenliklerini sağlayabilmek amacıyla Tavas'a gönderdikten sonra¹⁴⁵ kendisine karşı giderek artan baskı ve tehditler nedeniyle Tavas'a gitmek için Demirci Mehmet Efe'den izin istemiştir. Müftü Efendi, Efe'den aldığı izin ile 6 Temmuz'da Tavas'a gitmiştir¹⁴⁶. Bu esnada Denizli'de yaşanan hassas durumun gideceği istikameti iyi gören Denizli Mutasarrıf Vekili Müş-

142 Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi, s.17-18, Necip Ali Küçük'a da Tavas'a gidenler arasında yer almıştır. Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi, s.24.

143 Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin Denizli'den gönderdiği bir yük arabası yatak sevinçle karşılanmıştır. Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi, s.18.

144 Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi, s.22.

145 Ethem Peker, Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin ailesini Tavas'ta Cennet Zade Tahir Efendi'nin yanına gönderdiği bilgisini vermiştir. Peker, Milli Mücadelede Yıllarında Denizli ve Civarındaki, s.94.

146 Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi, s.17-18, Müftü Ahmet Hulusi Efendi ailesini daha önceden Tavas'a gönderdiği halde, Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.42, Tahir Kodallı, Milli Mücadelede Denizli ve Önemi, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75.yılı Özel Sayısı, Cilt:XIV Kasım 1998 Sayı:42, s.1041'de "yanına aile efradını ve yetim çocuklarını alarak" Tavas'a gittiği bilgisini vermişlerdir. Sarıkoyuncu 1 Temmuz 1920 Delikliçinar mitinginden üç gün sonra "daha önce Tavas'a giden ailesini kontrol etmek amacıyla" Müftü Efendi'nin Tavas'a geçtiği bilgisini vermiştir. Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları I, s.110. Bu bilgide bir yanlışlık olmalıdır. Çünkü Sarıkoyuncu, a.g.e., s.111'de de 5 Temmuz günü Heyet-i Milliye Reisi Ahmet Hulusi Efendi'nin Goncalı'da bulunan Demirci Mehmet Efe'yi telgraf başına çağırarak bilgisi ile 6 Temmuz sabahı Tavas'a hareket ettiği bilgisini vermiştir.

tak Hilmi Bey yanına Komiser Hamdi Bey'i alarak Muğla'ya¹⁴⁷, ağır ceza hakimi, tahrirat ve muhasebe müdürleri ise Tavas'a gitmişlerdir. Bu şartlar altında Denizli'den, hükümet etmek, emniyet, asayiş, huzur sağlamakla görevli olanların ayrılmasıyla şehir tam bir kargaşa ortamı içine sürüklenmiştir¹⁴⁸. Tavas'a gidenler arasında milli polis ve jandarmalar da yer almıştır¹⁴⁹. Müftü Ahmet Hulusi Efendi Tavas'a gitmiş ise de Tavas'ta bulunduğu süre içerisinde Denizli ile olan bağlantısını koparmamıştır¹⁵⁰.

Demirci Mehmet Efe'nin Sökeli Ali Efe'yi¹⁵¹ kızanları ile Rum erkeklerini göç ettirmek amacıyla Denizli'ye göndermesi yaşanacakların ilk fitilini ateşlemiştir. Denizli'ye gelen Sökeli Ali Efe ve kızanları Rum erkeklerini göç ettirme esnasında yaptıkları bazı uygunsuz davranışlar ile¹⁵² yaşanan hassas durumu daha fazla nazikleştirmişlerdir¹⁵³. Sökeli Ali Efe'nin bilgisi dahilinde bazı Denizli'nin ileri gelenlerine karşı yapılanlar ile Sökeli Ali Efe'nin bilgisi haricinde kızanlarının şehirde bir kısım soygunlar yaparak Sökeli Ali Efe ile Çamlık'a gitmeleri, burada da Çamlık yolu¹⁵⁴ ile Tavas'a kaçmaya çalışan halkı soymaya çalışmaları var olan rahatsızlığı oldukça arttırmıştır. Ayrıca, Efe'nin kızanları şehirde kalan halkı korkutarak yükte hafif kıymette ağır mallarını ve ziynet eşyalarını almak amacıyla Tavas'a kaçmaya sevk edecek şekilde

147 Sındırgılı Süreyya (S. Örgü Evren), *Denizli Vakası ve Demirci Mehmet Efe*, İstanbul 1955, s.27-29.

148 Sındırgılı Süreyya, *Denizli Vakası ve Demirci*, s.34.

149 Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s. 42, *Tavas'a gitmek için yola çıkanlar arasında Ahz-ı Asker Kalem Reisi (Askerlik Şubesi Başkanı) Tevfik Bey'de bulunduğu halde, yolda tren sesini duyup Sökeli Ali Efe ve adamlarına müdahale için düzenli ordu birlikleri geldiği düşüncesiyle geri dönmüş ve İstasyon'da Demirci Mehmet Efe tarafından öldürülmüştür. Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi*, s.210.

150 Müftüler, *Denizli Heyet-i Milliyesi*, s.11, *Lütfü Müftüler, Müftü Efendi'nin Tavas'ta Kaymakam Ali Rıza Bey tarafından göz hapsinde tutulduğunu, haberleşmesinin kontrol edilmesi hususunda Posta Müdürünün görevlendirildiğini, hayatından emin olmadığı için eski arkadaşı Alayemini Ali Rıza Bey'in dairesinde yatıp kalmak zorunda kaldığı bilgisini vermiştir. Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi*, s.22.

151 Sökeli Ali Efe, *Denizli'ye Tavas'tan gelmiştir. Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi* s.209.

152 Toker, *Kuvayı Milliye*, s. 76. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s. 43-44-45, *Fahrettin Altay, On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Eylem yayınları, Ankara 2008, s.250, *Köstüklü, Milli Mücadelede Denizli*, Isparta, s. 230.

153 Sökeli Ali Efe'nin bir kızanının gelerek Efe'ye bir Denizlilinin bir kaç Rum'u evinde gizlediğini söylemesiyle, habercinin kılavuzluğu ile Rumların evden çıkarılması sonrası Rumları evinde saklayan eşraftan kişi dövülerek aşağılanmıştır. Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s. 43

154 Günümüzde buradan Kızılcabölük'e ulaşan bir orman yolu vardır.

Çamlık'ta soymak için bir kısım yalan haberler uydurmaktan da geri kalmamışlardır¹⁵⁵.

Yaşanan kritik durumda gerekli önlemlerin alınamamış olması, Sökeli Ali Efe ve birkaç kızanının 9 Temmuz 1920'de öldürülmesi, Denizli'de daha büyük acıların yaşanmasına yol açmıştır. Demirci Mehmet Efe Denizli'ye gelerek Sökeli Ali Efe ve kızanlarının intikamını kendi metodu ile almaya çalışınca Denizli'de asayiş tamamıyla ortadan kalkmıştır. Demirci Mehmet Efe, zeybek ve kızanlarının Denizli'de yaptıkları kısa zamanda Tavas'ta duyulmuş ve yaşananlar Tavas'ta ciddi bir infial uyandırmıştır¹⁵⁶. Denizli Olayı'ndan önce Tavas ve havalisine başlayan göç bu olayın duyulmasından sonra giderek hız kazanmıştır¹⁵⁷. Ancak, Tavas'a gidebilenler Denizli'de yaşanacak acı olaylar sırasında hayatlarını kaybetmekten ve yaşanan acıların şahidi olmaktan kendilerini kurtarabilmişlerdir¹⁵⁸.

Demirci Mehmet Efe'nin Denizli Olayı'ndan sonra Tavas'ta bulunan Müftü Ahmet Hulusi Efendi'ye haber göndererek; "Baba, Denizli'de bir fenalık yaptım, beni affet. Size orada rahat vermediklerini de duydum. Emret gelip orayı yakayım" dediği, Müftü Efendi'nin de; "Oğlum, Denizli'deki facia beni son derece müteessir etti. Burada beni kimsenin rahatsız ettiği yok, olsa bile ne ehemmiyeti var" cevabını verdiği¹⁵⁹ haberlerinin Tavas'ta duyulması, daha Denizli'de yaşanan acıların yarattığı infial üzerlerinden kaybolmadan Tavas için ciddi endişelerin doğmasına neden olmuştur.

Umum Kumandan Demirci Mehmet Efe'nin Tavas'a giderek Denizli'de yaşananlardan sorumlu tuttuğu Tavas'a kaçan Denizlilileri cezalandırmak için zeybek ve kızanları ile baskın yapması ihtimalinin doğması Tavas'ı harekete geçirmiştir¹⁶⁰. Kaymakam Ali Rıza Bey, Köpekçi Nuri

155 Kızanlar, şehirde kendi arkadaşlarına "Yunanlıların gece Çal tarafından Denizli'ye gelmekte oldukları" yalan haberini sokak aralarında bağırarak yaymışlardır. Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s. 43 - 44, Sındırgılı Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci, s.37, Tokar, Kuvayı Milliye, s.76, Şükrü Tekin Kaptan, Belgelerle Denizli, Denizli 1994, s.11.

156 Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'de yaptıkları "Denizli Olayı (Vakası)" olarak tarihe geçmiştir.

157 Sındırgılı Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci, s.53.

158 Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi s.210.

159 Peker, Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki, s.98.

160 Tokat, Milli Mücadelede Sarayköy.., s.68, Celal Bayar, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, Cilt:8, İstanbul 1997, s.16.

Efe, Ahmet Çavuş ve Tavas halkı 9-10 Temmuz 1920 gecesi sabaha kadar Tavas yolunu tutmuşlar¹⁶¹ ve Demirci Mehmet Efe'ye "Geleceğin varsa göreceğinde var." tehdidinde bulunmuşlardır. Demirci Efe Tavaslıların sergilediği bu kararlı tutum karşısında direniş ile karşılaşmaktan çekindiği için Tavas'a gitmekten vazgeçmek zorunda kalmıştır¹⁶². Tavas halkı, Mustafa Kemal Paşa'ya 12 Temmuz 1920'de şikayet telgrafı çekerek "zeybeklerin şerrinden" korunma talebinde bulunmuşlardır¹⁶³. Mustafa Kemal Paşa'da Tavaslılara 12 Temmuz'da verdiği cevapta "İş'arınız kemal-i ehemmiyetle nazarı dikkate alınmıştır" cevabını vermiştir¹⁶⁴.

Demirci Mehmet Efe Tavas'taki gelişmeleri öğrenince Tavas'a Söke'de kurulan Aydın Sulh Mahkemesi Hakimi olup o sırada Denizli'ye gelen Süreyya Bey'i göndermiştir. Süreyya Bey Tavas'a ulaştığında doğrudan Belediye binasına giderek Belediye reisi Kalaycı zade Emin Efendi ile görüşmüştür¹⁶⁵. Belediye reisine, Demirci'ye karşı bir önlem alınmış ise bu önlemden milletin birbirine düşmesine yol açacağı için vazgeçilmesi ve yeni olayların yaşanmasının engellenmesi için tedbir alınması gerektiğini söylemiştir. Süreyya Bey, Demirci'yi ikna ederek Tavas'a geldiğinin ve başka bir felaketin yaşanmasını önlemeye çalıştığının altını özenle çizmiştir. Tavas Belediye Reisi "Tavas'ta bir müdafaa ve muhafaza teşkilat ve tertibatı olmadığını", Tavas'a gelen göçmenlerin perişan durumda olmaları nedeniyle üzüntü içinde olduğunu söylemiştir. Belediye Reisi, Demirci'nin Tavas'a gelip gelmeyeceğini öğrenmeye çalışmış ise de Süreyya Bey bu konuda net bir bilgi vermemiş, sadece Demirci Mehmet

161 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.47, Sındırgılı Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci, s.42, Toker, Kuvayı Milliye, s.79, Aydın, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye, s.422, Tavas Kaymakamı 1310-1315 doğumlulardan oluşan 80 kişilik asker kaçağını bir araya getirerek müfrezeye oluşturmuştur. Köstüklü, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta, s.188.

162 Tokat, Milli Mücadelede Sarayköy..., s.68, Sındırgılı Süreyya Bey, Denizli'ye geldikten sonra Demirci ile görüşmesi esnasında Efe'nin; "Tavas'ta Köpekçi Nuri Efe ve yanında biri daha hükümete yerleşmişler, orada kuvvet topluyorlarmış, onlara da hadlerini bildireceğim" dediği bilgisini vermiştir. Sındırgılı Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci, s.61.

163 Bayar, Ben de Yazdım, Cilt:8, s.16, Toker, Kuvayı Milliye, s.79. Apak, telgrafta "Bizi efelerin şerrinden kurtarınız" denildiğini belirtmiştir. Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi, s.210.

164 Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, s.47, Sındırgılı Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci, s.42, Toker, Kuvayı Milliye, s.79.

165 Süreyya Bey, Tavas'ta etrafta siper veya silahlı muhafızlar görmediği bilgisini vermiştir. Sındırgılı Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci, s.69-70, Süreyya Bey Tavas'ta halka hitap etmeden önce kendisini; "Ben Aydın sulh hakimiyim. Ankara'daki Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin emriyle, Söke'de kurulan Aydın Sulh Mahkemesi hakimi olarak Söke'de bulunuyorum" cümleleri ile tanıtmıştır. Sındırgılı Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci, s.75.

Efe'nin "düşman ile savaşır bir halde" tutulmasının en doğru yol olduğunu belirtmekle yetinmiştir. Süreyya Bey, Kaymakam Bey'i Belediye'ye davet ettirerek, Belediye reisinden ortak karar alınmasını ve affedilen Denizlililerin geri dönmesi ile sorunun aşılması için kendisine yardımcı olunmasını istemiştir¹⁶⁶.

Kaymakam Ali Rıza Bey, Belediye binasına geldikten sonra durumdan haberdar olmuş ve Demirci Mehmet Efe'nin sözüne güvenme konusunda kafasında soru işaretleri olduğunu belirtmiştir. Süreyya Bey bu soru işaretlerini kısmen gidermeye çalışmıştır. Kaymakam Bey ile Belediye reisinden Denizli'den göç eden halkın Belediye binası önüne toplanmasını sağlamaları halinde kendisinin durumu halka anlatacağını ve getirdiği beyannameyi okuduktan sonra Belediye Reisi ve Kaymakam Bey'in Denizlililerin evlerine dönmelerine yönelik bir mahzur olmadığına dair konuşma yaparak kendisine yardımcı olmalarını istemiştir¹⁶⁷. Bu istek doğrultusunda dellallar çıkarılmış ve Tavas sokaklarında; "Denizli'den buraya gelen muhacirlerin hemen belediye önünde (zahire loncası) alanında toplanması hükümetin ve belediyenin emridir. Duyduk, duymadık demeyin!" şeklinde davette bulunulmuştur. Bu davet Tavas'ta yaşayan Denizlili göçmenler ile üç dört saattir Tavas Belediye binasına halkın giriş çıkışına izin verilmemesinden dolayı gelişmeleri merak eden Tavas halkının ilgisini uyandırmış Belediye binası önünde halkın toplanması sağlanmıştır¹⁶⁸.

Belediye Reisi, Kaymakam Bey ve Süreyya Bey Belediye binasının taş merdiven sahanlığına çıkmış ve orada Süreyya Bey halka, Demirci Mehmet Efe'nin af beyannamesini okumuştur. Bu beyanname ile yaşanan Denizli Olayı'nın elem verici olduğu ancak düşmanın Denizli'nin kapısına dayandığı göz önüne alındığında Denizli'nin boş bırakılamayacağı, beyannamede ismi yer almayanların affa uğradıkları ve hiçbir endişe ve korku duymadan Denizli'ye dönmelerinde sakınca bulunmadığı duyurulmuştur¹⁶⁹. Süreyya Bey, ayrıca beyannamede yer alan bazı kişilerin isimlerini okuyarak bu kişilerin Demirci Mehmet Efe tarafından idama

166 Sındırgılı Süreyya, *Denizli Vakası ve Demirci*, s.70-71.

167 Sındırgılı Süreyya, *Denizli Vakası ve Demirci*, s.72-73.

168 Sındırgılı Süreyya, *Denizli Vakası ve Demirci*, s.72-74.

169 Sındırgılı Süreyya, *Denizli Vakası ve Demirci*, s.75-76, *Lütfü Müftüler, Tavas Müftüsünün de orada hazır bulunduğu bilgisini vermiştir. Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi*, s.23.

mahkum edildiklerini bildirmiştir. Halk arasında bu kişilerin yerlerini bilenler varsa kendilerine haber vermelerini de özellikle belirtmiştir¹⁷⁰.

Beyannameyi okuduktan sonra Belediye Reisinin odasına gitmek isteyen Süreyya Bey, Belediye binasına gelenlerin merak ettikleri hususlarda açıklamalarda bulunmak için belediye toplantı salonuna geçmiştir¹⁷¹. Halka bilgi verdikten sonra Belediye Reisinin odasına geçmiş ve burada bulunan Necip Ali (Küçüka) Bey ve Aydın Hoca Bey ile görüşmüştür. Görüşme, bu kişilerin Denizlililer ile Sarayköylüler ve Nazillililerin Denizli'ye dönmelerinde etkili olacak kişiler oldukları için yapılmıştır. Çok geçmeden Necip Ali Bey, Denizlili göçmenlerin Denizli'ye dönecekleri haberini vermiştir¹⁷². Süreyya Bey aynı gün Denizli'ye dönmek için Tavas'tan ayrılmıştır¹⁷³.

Bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan Denizli'de yaşanan elim olayı incelemek için 12. Kolordu Komutanı Fahrettin (Altay) Paşa gelmiş ve olayla ilgili gerekli raporlar hazırlanmıştır¹⁷⁴. Denizli'ye Yarbey Nazmi Bey, 57. Tümen Komutanı ve Mutasarrıf Vekili olarak¹⁷⁵ gönderilmiş ve Denizli'de BMM'nin otoritesi kısmen kurulabilmiştir¹⁷⁶. Komutan ve mutasarrıf olarak Nazmi Bey, Denizli'de kontrolü sağladıktan sonra milli heyetlerin varlığına son vererek Denizli'de merkezi otoritenin önemli ölçüde kurulmasına çalışmıştır. Denizli Olayı öncesi Denizli'den ayrılarak Tavas'a giden Heyet-i Milliyeçiler¹⁷⁷ Heyet-i Milliye Reisi ve

170 Okunan isimler arasında kardeşi Feyzi Bey'inde adının bulunduğunu ancak babası Müftü Efendi'ye hürmeten okunmadığını belirtmiştir. Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi, s.23-24.

171 Sındırgılı Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci, s.75-76.

172 İki gün sonra Denizli'ye dönmek niyetinde olduklarını belirten Necip Ali Bey ve Aydın Hoca Bey, Süreyya Bey'in ısrarlı tutumu ile o gün Denizli'ye dönmeye ikna edilmişlerdir. Sındırgılı Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci, s.77-79.

173 Sındırgılı Süreyya, Denizli Vakası ve Demirci, s.79 Lütfü Müftüler, Süreyya Bey'in geceyi Tavas'ta geçirdikten sonra Denizli'ye döndüğü bilgisini "Süreyya (Bey) gece bizde kaldı" şeklinde vermektedir. Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi, s.24.

174 Ercüment Kuran, Milli Mücadele'de Aydın ve Nazilli Cephesi, Merkez Efendi Sempozyumu (Türk Ocağı tarafından 27-28-29 Haziran 1988'de düzenlenmiştir), Denizli 2010, s.194, Peker, Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki, s.98.

175 Fahrettin Altay, 17 Temmuz 1920 tarihli telgraftan Nazmi Bey'in 57. Fırka komutanı ve Denizli Mutasarrıfı olduğunun anlaşıldığı bilgisini vermiştir. Altay, On Yıl savaş ve Sonrası, s.252, Ahmet Akif Tütenek ve Nuri Köstüklü ise Nazmi Bey'in 29 Temmuz 1920 günü 57. Fırka Komutanı ve Denizli Mutasarrıfı olarak gönderildiği bilgisini vermiştir. Tütenek, Milli Mücadelede Denizli, s.48, Köstüklü, Arşiv Belgelerinin Işığı Altında, s.129.

176 Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi, s.24.

177 Müftüler, Tavas'tan Denizli'ye dönen Heyet-i Milliyeçilerin aldıkları bir karar ile Heyet-i Milliye'yi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dönüştürdüklerini bilgisini vermiştir. Müftüler, Denizli Heyet-i Milliyesi, s.11-12.

Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi bu vasıflarını yitirerek 4 Ağustos 1920'de Denizli'ye dönmüşlerdir¹⁷⁸.

Büyük Millet Meclisi'nin henüz merkezi otoriteyi kuramaması nedeniyle Eylül 1920'den itibaren Efelerin tesirlerinin geçmişe oranla azalmadığı gibi, bulundukları yerlerde giderek tesirlerini artırdıkları görülmüştür¹⁷⁹.

Denizli Olayı ile Demirci Mehmet Efe Denizli'nin yönetimini ele almış, kısa süre sonra Köpekçi Nuri Efe'ye Tavas İnzibat Komutanı unvanı vermiştir. Aynı şekilde Alim Efe'de Kaletavas inzibat komutanı olmuştur¹⁸⁰. İnzibat komutanı unvanı alan Köpekçi Nuri Efe ve kızanları Tavas'ta Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'de yaptığı gibi yönetimi ellerine alarak keyfi davranışlar sergilemeye başlamışlardır.

Cephede hizmetlerde bulunmuş olan Köpekçi Nuri Efe ve kızanları, 1920 Ekim başlarında keyfi davranışları ile Tavas'ta dikkat çeker hale gelmişlerdir. Efe, Askerlik Şubesinin işlerine karışarak 1308 ve 1315 doğumlulardan zeybekleri ve kızanları arasına asker kaydedeceğini ilan etmiş ve birçok asker Nuri Efe saflarına katılmaya başlamıştır¹⁸¹. Bu durum Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Albay İsmet Bey'e bildirilmiş ve İsmet Bey tarafından Batı Cephesi Komutanlığına 27 Ekim'de gönderilen bir şifre yazı ile Köpekçi Nuri Efe'nin saflarına birçok askeri katarak Askerlik Şubelerini zor durumda bırakmasının bir an önce engellenmesi emredilmiştir¹⁸². Bu emre rağmen Köpekçi Nuri Efe ve kızanlarının Tavas'taki keyfi davranışları engellenememiş, ileri ki günlerde Efe ve zeybekleri keyfi davranışlarına devam etmişlerdir. Köpekçi Nuri Efe bu davranışları engellemeye yönelik bekçilerin müdahale çabalarına çok sert tepki vermiş ve "İnzibat bana aittir. Bekçilere ne oluyor" sözleriyle karşı çıkmıştır. Efe, hükümetin otoritesini açıkça ihlal etmekten çekinmemiştir¹⁸³.

178 Tütenk, *Milli Mücadelede Denizli*, s.48, Tokar, *Kuvayı Milliye*, s.80, *Kaptan, Belgelerle Denizli*, s.9.

179 Tokat, *Milli Mücadelede Sarayköy*., s.42-43.

180 Tokat, *Milli Mücadelede Sarayköy*., s.45.

181 Burdur Kalem Riyasetinden 8 Ekim 1920'de yazılan yazı sureti. ATESE, A:1/4282, D:28, F:41-1. (Bkz. EK-4)

182 ATESE A:1/4282, D:28, F:41.

183 Benzer olaylar birçok yerde yaşanmaya devam etmiş ve Kuva-yı Milliye'nin bu uygulamalarından şikayetler hiç eksik olmamıştır. Meclis'te düzenli ordu görüşmeleri sürerken gizli ve açık oturumlarda Kuva-yı Milliye kuvvetlerinin sergilediği tutumlar sıkça dile getirilmiştir. Köstüklü, *Milli Mücadelede Denizli, Isparta*, s.214-215.

Refet (Bele) Bey 23. ve 57. Tümenlerin sevk ve idaresini eline almak ve efelerin idaresinden kaynaklanan olumsuzlukları bertaraf etmek için gönderilmiş¹⁸⁴ ise de Refet Bey'in cephedeki askeri ve gönüllü güçleri kendisine bağlama çabaları olumlu sonuç vermemiştir¹⁸⁵. Refet Bey kışmen 21 Aralık 1919'da Kuva-yı Milliye güçlerini 57. Tümen'e bağlama ve Demirci Mehmet Efe'yi sadece cephe gerisinden sorumlu tutmak başarısı gösterebilmiştir¹⁸⁶. Bu dönemde, Köpekçi Nuri Efe ve kızanlarının etkileri Tavas'ta giderek zayıflamıştır.

Düzenli orduya geçiş çalışmalarının başlaması, Demirci Mehmet Efe'nin tenkili ile onun emrinde olan kızanları ve Tavas Bölüğü, Acıpayam atlıları gibi küçük müfrezeler düzenli orduya dahil edilmişlerdir. 1921 başından itibaren bölgede teşekkül etmiş olan tüm müfrezeler Denizli Askerlik Şubesi tarafından cepheye gönderilmişlerdir¹⁸⁷.

Milli Mücadelenin savaşlar dönemi Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile önemli bir noktaya gelmiş ve Büyük Taarruz ile Türk Ordusunun 9 Eylül'de İzmir'e girmesiyle son bulmuştur.

¹⁸⁴ Refet Bey cepheye geldikten sonra sevk ve idareyi eline alma konusunda bekleneni verememiştir. Aydın, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye, s.318.

¹⁸⁵ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Cilt I, (1920-1927) Yayına hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara 1984, s.195.

¹⁸⁶ Aydın, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye, s.319.

¹⁸⁷ Peker, Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki, s.105.

SONUÇ

Tavas, İzmir'in işgalinden önce toplanan İzmir'deki kongreye katılımı ile gelişmelere duyarlı olduğunu daha ilk andan itibaren göstermiştir. İşgalden bir gün sonra -16 Mayıs 1919'da- Tavas'ta yapılan miting işgaller karşısında sessiz kalınmayacağının ilk önemli işaretini vermesi, Anadolu'daki ilk -ilçe (kaza)- tepkilerden biri olmuştur. Tavas'ta Heyet-i Milliye'nin oluşması gönüllü müfrezelerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Mümtaz (Demir) Efendi'nin Tavas Yıldırım Müfrezesi, Hırkalı Halil Ağa, Bekir Ağa, Köpekçi Nuri Efe ve muallim Mehmet Ali Bey'in müfrezeleri ile Kuva-yı Milliye hareketine verdikleri destek, Umurlu ve Köşk cephelerinde fazlasıyla hissedilmiştir.

Tavas halkı Milli Mücadele'yi gönüllü, ayni ve nakdi yardımlar ile sürekli olarak desteklemiştir. Tavas Haziran 1920'den sonra Yunan ilerleyişinin Denizli'ye yaklaşması ile artan heyecan ile büyük ölçüde göç almıştır. Tavas'ta göçün yarattığı sıkıntılar, göçmenlerin sefaleti ve fiyatların hızlı yükselişi gibi oldukça etkili biçimde hissedilmiştir.

Denizli'den gelenlere kucak açan Tavas, ayni ve nakdi yardımları ve göçmenlere kucak açışı ile Milli Mücadeleye olumlu katkılar yapmıştır.

Tavas, Denizli'de yaşanan tüm gelişmelerin olumlu veya olumsuz sonuçlarından Denizli ile paralel etkilenmiştir. Tavas, siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik pek çok olumsuzluklara rağmen, Milli Mücadele'nin sonuna kadar sağladığı insan, ayni ve nakdi yardım desteği ile takdir kazanmış bir ilçemizdir.

KAYNAKÇA

I.Arşiv Belgeleri

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı

- ATESE A:1/1, D:71, F:39-3. (22-39AC)
 ATESE A:1/1, D:71, F:39-4. (22-39AD)
 ATESE, A:1/1, D:71, F:39-2. (22-39AB)
 ATESE A:1/1, D:26, F:29. (42-72)
 ATESE A:1/1, D:26, F:29-1. (42-72AA)
 ATESE A:1/4282, D:28, F:41. (583-115)
 ATESE İSH-8, K:462, D:141-1 (462-141-A)
 ATESE A:1/1, D:75, F:38-1. (37-123)
 ATESE, A:1/4282, D:28, F:41-1. (583-115aa)
 ATESE A:1/1, D:75, F:46. (37-131)
 ATESE A:6-3420, D:5, F:44. (433-44)
 ATESE A:7/3446, D:4(4), F:53. (463-162),
 ATESE A:7/3446, D:5(1), F:27. (462-26)
 ATESE A:7/3446, D:5(1), F:75. (462-71)
 ATESE A:7/3446, D:5(1), F:147 (462-141)
 ATESE A:7/3446, D:5(1), F:161. (462-154)
 ATESE, A:7/3446, D:5(1), F:161-1. (462-154aa)

II.Resmi Belgeler

(Nuri Efe'ye ait Nüfus Kayıt Örneği) Tavas Kaymakamlığı (İlçe Nüfus Müdürlüğü)'nün 09.05.2012 tarih ve B.05.0.NÜV.4.20.74.00.1670.2022 sayılı yazısı.

III.Kitaplar

- AKER, M. Şefik, İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cıdali, 105 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı, (1 Haziran 1937), Cilt II, İstanbul 1937.
 AKER, M. Şefik, İstiklal Harbinde 57.Tümen ve Aydın Milli Cıdali, 106 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, 1 Eylül 1937, Yıl:11, Sayı:47, Cilt III, İstanbul 1937.
 AKIN, Veysi, Sarayköy Heyet-i Milliyesi" ve Milli Mücadele'de Sarayköy, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009.
 AKIN, Veysi, Milli Mücadele'de Sarayköy, Denizli 2001.
 ALBAYRAK, Mustafa, Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri(17 Mart 1919 - 2 Ağustos 1920), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998.
 ALTAY, Fahrettin, On Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922, Eylem yayınları, Ankara 2008.
 APAK, Rahmi, İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990.
 ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk, Cilt I, (1920-1927) Yayına hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara 1984.
 AYBARS, Ergün, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Zeus kitabevi, İzmir 2005.
 AYDINEL, Sıtkı, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi, Kültür Bakanlığı yayını, 3.Baskı, Ankara 2002.
 BAYAR, Celal, Ben De Yazdım, C.8, İstanbul 1972.
 BAYAR, Celal, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, C.5, İstanbul 1997.

- BAYAR, Celal, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, C.7, İstanbul 1997.
- BAYAR, Celal, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, Sabah Kitapları, C.8, İstanbul 1997.
- BUĞDAYCI, Aslan, Milli Mücadele'de Nazilli, 1919-1922, Nazilli 1996.
- ÇÖLGEÇEN, Kenan, Halk Bilgisi Işığında; Tavas (Araştırma-İnceleme), Tavas Köy ve Belediyelere Hizmet Gödürme Birliği Yayını No:2, Denizli 2002.
- DAYI, Esin, Nazilli Kongreleri (1919), Atatürk Üniversitesi Yayını, No: 866, Erzurum 1998.
- GÖKBEL, Asaf, Milli Mücadelede Aydın, Coşkun Matbaası, Aydın 1964.
- İNAN, Süleyman, Atatürk Döneminin Entelektüel Bir Politikacısı Necip Ali Küçüka, Bilge Yayınları, Ankara 2007.
- KAPTAN, Şükrü Tekin, Belgelerle Denizli, Denizli 1994.
- KAPTAN, Şükrü Tekin, Türk Kurtuluş Savaşında Denizlili Önderler, Cilt 2, Denizli-2000.
- KOCATÜRK, Utkan, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938, TTK Yayını, 2.Baskı, Ankara 1988.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, Ankara 1999.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1990.
- MÜFTÜLER, Lütfü, Milli Mücadelede (Aydın Cephesinin Kurucusu) Denizli Heyet-i Milliyesi, Anadolu Matbaası, Denizli 1989 (1947).
- SARIKOYUNCU, Ali, Milli Mücadele'de Din Adamları I, (Ahmet Hulusi, Mehmet Rifat, Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kamil Efendiler), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 1997.
- SELEK, Sabahattin, Milli Mücadele I, Ulusal Kurtuluş Savaşı, Örgün yayınevi, 3.Baskı, İstanbul 2002.
- SELVİ, Haluk, İşgal ve Protesto, İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919), Değişim Yayınları, İstanbul 2007.
- Sındırgılı Süreyya (S. Örgü Evren), Denizli Vak'ası ve Demirci Mehmet Efe, Sel yayınları, İstanbul 1955.
- TAÇALAN, Nurdoğan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Hür yayın, İstanbul 1981.
- TEKELİ İlhan – İLKİN Selim, Ege'deki Sivil Direniş'ten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, TTK Yayını, Ankara 1989.
- TOKAT, Emin Aslan, Milli Mücadele'de Sarayköy Hatıralarım, Yayınlayan: Esat Özbek, İstanbul 1995.
- TOKER, Tarhan, Denizli Tarihi, Yenigün matbaası Denizli 1967-1968.
- TOKER, Tarhan, Kuvayı Milliye ve Milli Mücadele'de Denizli, Denizli Sanayi Odası yayını:3, Denizli (Basım tarihi verilmemiştir).
- TÜTENK, Ahmet Akif, Milli Mücadelede Denizli, Denizli Öğretmen Yardımlaşma Derneği Yayın No:1, İzmir 1949.

IV.Makaleler

AKIN, Veysi, "Nazilli Cephesi'nde Sarayköy Müfrezesi", Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri, (Panel:16 Aralık 2005), Aydın Tarih Grubu Yayını:3, Editör: Mehmet Başaran, Aydın 2006.

AKIN, Veysi, Nazilli Cephesinde Sarayköy Müfrezesi, Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri Paneli, Editör: Mehmet Başaran, Milli Mücadelede Aydın Cephesi:2, II. Baskı İstanbul 2007.

BAŞARAN, Mehmet, "Kuva-yı Milliye Dönemi Demirci Mehmet Efe'nin Faaliyetleri", Uluslar arası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006, Cilt 1, Denizli 2007.

CURA, Bilal, "Demirci Mehmet Efe'nin Nazilli'de Kuva-yı Milliye Faaliyetleri", Milli Mücadele'de Nazilli Cephesi ve Önderleri, (Panel), Aydın Tarih Grubu Yayını:3, Editör: Mehmet Başaran, Aydın 2006.

HAYTOĞLU, Ercan, "Milli Mücadele'de Denizli'nin Aydın Kuva-yı Milliyesi ile İlişkileri", Milli Mücadele'de Aydın Sancağı ve Yörük Ali Efe, Editör: Günver Güneş-Mehmet Başaran, Milli Mücadele'de Aydın: 8, Aydın Belediye Başkanlığı yayını, Aydın 2007.

KODAL, Tahir, Milli Mücadele'de Denizli ve Önemi, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin 75.yılı Özel Sayısı, Cilt:XIV Kasım 1998 Sayı:42.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, Arşiv Belgelerinin Işığında "Denizli Hadiseleri", Milli Mücadele'de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi, (Türk Ocakları tarafından 24-25-26 Haziran 1992 tarihleri arasında yapılan sempozyum), Denizli 2010.

KURAN, Ercüment, Milli Mücadele'de Aydın ve Nazilli Cephesi, Merkez Efendi Sempozyumu (Türk Ocağı tarafından 27-28-29 Haziran 1988'de düzenlenmiştir), Denizli 2010.

MÜFTÜLER, Lütfü, "Denizli Tarihinde Önemli Bir Yer Tutan Demirci Vakası" Tarihi -Turizmi ve Bütün Üniteleriyle Denizli Dergisi 1964.

SARIKOYUNCU, Ali, "Milli Mücadelede Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi", Milli Mücadele'de Denizli ve Müftü Ahmet Hulusi Efendi Sempozyumu, 24-25-26 Haziran 1992, Denizli.

TÜRKMAN, Saim, Kuva-yı Milliye'nin İaşe İkmal ve Heyeti Temsilîyenin Kaynakları, Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, Cilt:6, Sayı:22, Kasım 1998.

UYAR, Hakkı, "Tek Parti Dönemi'nde Denizli'de Siyasal Hayat", Uluslar arası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 6-7-8 Eylül 2006, Cilt 1, Denizli 2007.

V.Tezler

AKKOYUN, Turan, İstiklal Savaşı 'nda Aydın Kuva-yı Milliyesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1988.

KODAL, Tahir, Atatürk Döneminde Denizli (1923-1938), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1996.

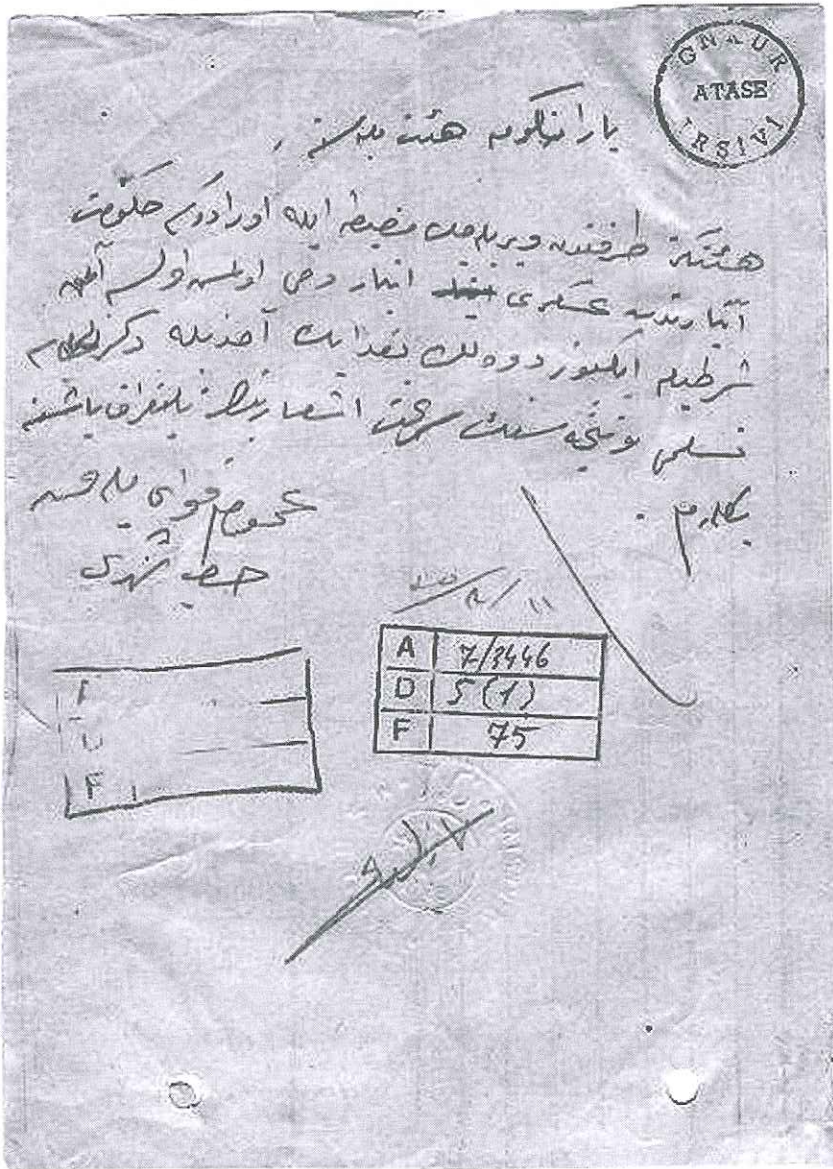
PEKER, Ethem, Milli Mücadele Yıllarında Denizli ve Civarındaki Kuva-yı Milliye Faaliyetleri, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Denizli 1998.

VI.Gazeteler

İstiklal Harbi gazetesi, 9 Temmuz 1919, N0:59.

EKLER

Belge Örnekleri

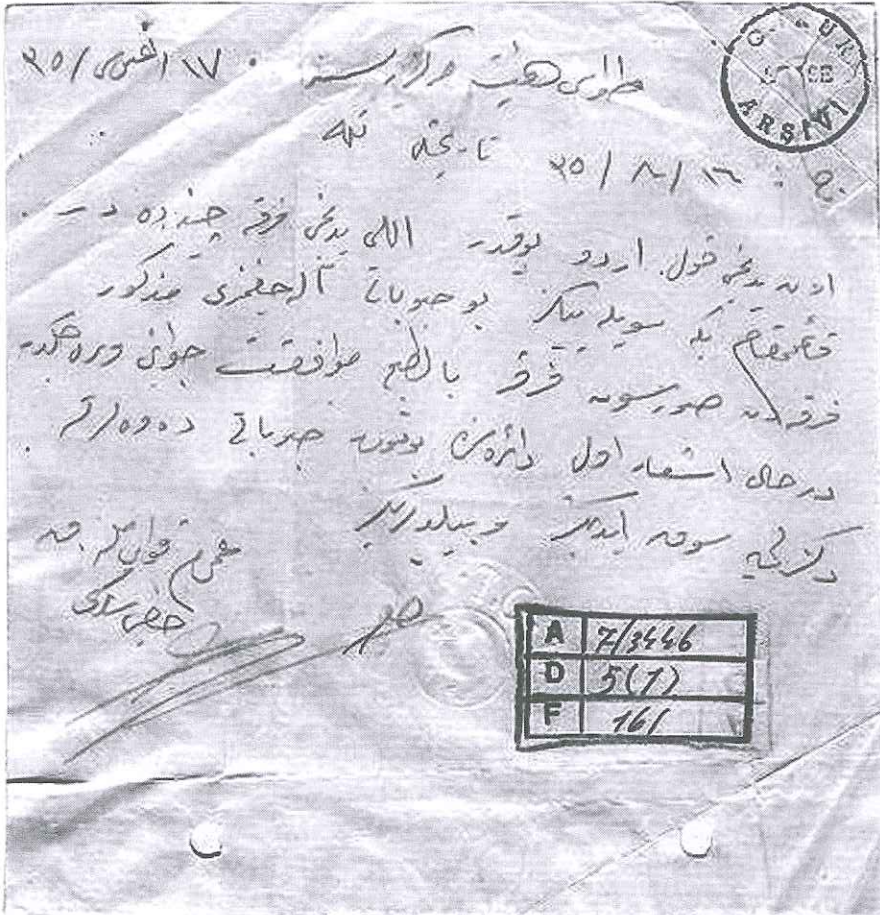

EK-1) Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey'in Yarengüme Heyet-i Milliyesine gönderdiği 11 Ağustos 1919 tarihli telgraf. ATESE A:7/3446, D:5(1), F:75. (462-71)

EK-2) Tavas Heyet-i Milliyesi tarafından Kuva-yı Milliye Kumandanlığına ve Mücahidin

[illegible]

Reisi Demirci Mehmet Efe'ye 16 Ağustos 1919'da gönderilen telgraf. ATESE A:7/3446, D:5(1), F:147 (462-141) ve ATESE İSH-8, K:462, D:141-1 (462-141-A)
EK-3) Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey tarafından Tavas Heyet-i

Merkeziyesine yazılan 17 Ağustos 1919 tarihli yazı. ATESE A:7/3446, D:5(1), F:161.
EK-4) Burdur Kalem Riyasetinden 8 Ekim 1920'de yazılan yazı sureti.

A	4282
D	28
F	41-1

ه. 4282
صورت

برون طغاسی
فلا فیلیر قوتالینی
احمد عکر ملاسی

اردو تیدیس
عدد

نکرم باجنتلک ادره لک ۷۷۸
استادیس

خواسته کوئی نوری از نیک ۷۷۸ ۷۷۸ ۷۷۸ تولد افرادون مقید لغزید
ایده عکس اعلیون انجی اور برین بر عیون افرادک انجی و شتاب ایدیک و
قاری شد افراد بر دینی حصول شکر نفعده فالینی تدکور شدنک شادید
شما ایچون و دلاوه نوزاد نفعده یازلشده . اور اید شتی سبانه استکلام

ذین وجه
وفا تینه
لک / ۱ -

GNKUR
ATASE
R.H.

ATESE, A:1/4282, D:28, F:41-1.

Örnek Belgelerin Transkriptleri

EK-1) Umum Kuvayı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey'in Yarengüme Heyet-i Milliyesine gönderdiği 11 Ağustos 1919 tarihli telgraf. ATESE A:7/3446, D:5(1), F:75.

Yarengüme Heyet-i Milliyesine

Heyetiniz tarafından verilecek mazbata ile oradaki hükümet anbarından askeri anbar dahi olmuş olsa almak şartıyla iki yüz develik buğdayın ahzıyla Denizli'ye teslimi ve neticesinin sür'at-ı iş'arının telgraf başına beklerim.

Umum Kuvayı Milliye K. (Kumandanı)

Hacı Şükrü

11/8/35

EK-2) Tavas Heyet-i Milliyesi tarafından Kuva-yı Milliye Kumandanlığına ve Mücahidin Reisi Demirci Mehmet Efe'ye 16 Ağustos 1919'da gönderilen telgraf. ATESE A:7/3446, D:5(1), F:147 (462-141) ve ATESE İSH-8, K:462, D:141-1 (462-141-A)

Aded 45

Anbardan alınacak iki yüz deve zahirenin ne surette çıkarılması mümkün bulunacağı ve

Köşke Kuva-yı Milliye Kumandanlığına ve Mücahidin Reisi Demirci Mehmet Efe'ye							Aded 45
mahreci	numerosu	kelimesi	tarihi	Devlet-i Osmaniye Posta Telgraf ve Telefon Nezareti Hükümet dolayı bir güna mesuliyet kabul etmez	Alındığı mahal	tarih	Saat evvel sonra.....
Tavas			Saati... .. evvel sonra		Keşide Bulunduğu mahal		Saat evvel sonra.....

Düyun-u Umumiye ile görüşülmekte idi. Aşar hissesine ait zahirenin On yedinci Kolordu emrine verilmesi işar kılınmış, mezkur Kolordu kumandanlığının Denizli Kalem Riyasetine emr buyurulan zahirenin Heyet-i Milliye'ye verilmesi için bu şube riyasetine emir verdirilmesi, bu mümkün olmadığı takdirde ne suretle anbardan zahireyi alacağınızın lütfen işarı..... evvela katırları gönderilmek üzere şimdi eski süvari arz edilecektir.

Efradlara elbiselerle ve pabuçları hazırlandı. Harçlıkları ile elli çuval un memur-u mahsuslara takdim kılınacağı maruzdur. 16 Ağustos 335

Tavas Heyet-i Milliyesi

Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı

..... tekrar Tavas'a yazılmıştır.

Sene 17 Ağustos 335

Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı

EK-3) Umum Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü Bey tarafından Tavas Heyet-i Merkeziyesine yazılan 17 Ağustos 1919 tarihli yazı. ATESE A:7/3446, D:5(1), F:161.

Tavas Heyet-i Merkeziyesine

17/Ağustos / sene 35

C:16/8/35 tarihli telle

On yedinci Kolordu yoktur. Elli yedinci Fırka Çine'dedir. Kaymakam Bey'e söyleyiniz. Bu hububatı alacağımızı mezkur firkadan sorsun. Fırka bittabi muvafakat cevabını verecektir. Derhal işar-ı evvel dairesinde bütün hububatı develerle Denizli'ye sevk ediniz ve bildiriniz.

Umum Kuva-yı Milliye K. (Kumandanı)

Hacı Şükrü

EK-4) Burdur Kalem Riyasetinden 8 Ekim 1920'de yazılan yazı sureti. ATESE, A:1/4282, D:28, F:41-1.

Müdafaa-i Milliye Vekaleti.....suret

Ahz-ı asker

Ordu Şubesi

Aded Burdur Kalem Riyasetinin 8 Teşrin-i Evvel sene 36 ve 1778 şifre

İşarı

Tavas'ta Köpekçi Nuri Efe'nin 308 ile 315 tevellütlü efrattan maiyetine nefer kayıt edeceğini ilan etmesi üzerine birçok efradın iltihaka ettiği ve bu karşı şube efrat ve hususunda müşkül mevkide kaldığı mezkur şubenin işarıdır. Men'i için 57. Fırka Kumandanlığına yazılmıştır. Oraca men'i, esbabının istikmali lazımdır.

Garp Cephesi / Vekalet yazıldı.

.....10/27